

PROSTOR

27 [2019] 1 [57]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

SVEUČILIŠTE
U ZAGREBU,
ARHITEKTONSKI
FAKULTET
UNIVERSITY
OF ZAGREB,
FACULTY OF
ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
[https://doi.org/
10.31522/p](https://doi.org/10.31522/p)
UDK | UDC 71/72
CODEN PORREV
27 [2019] 1 [57]
1-190
1-6 [2019]

POSEBNI OTISAK / SEPARAT | OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

14-35 DRAGAN DAMJANOVIĆ

PROJEKTIRANJE PALACE HRVATSKE
AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI
U ZAGREBU 1875.-1877.

RENEŠANSA RENESANSE U HRVATSKOJ
ARHITEKTURI

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK
[HTTPS://DOI.ORG/10.31522/P.27.1\(57\).2](https://doi.org/10.31522/p.27.1(57).2)
UDK 72.035 F. SCHMIDT (497.5 ZAGREB)"18"

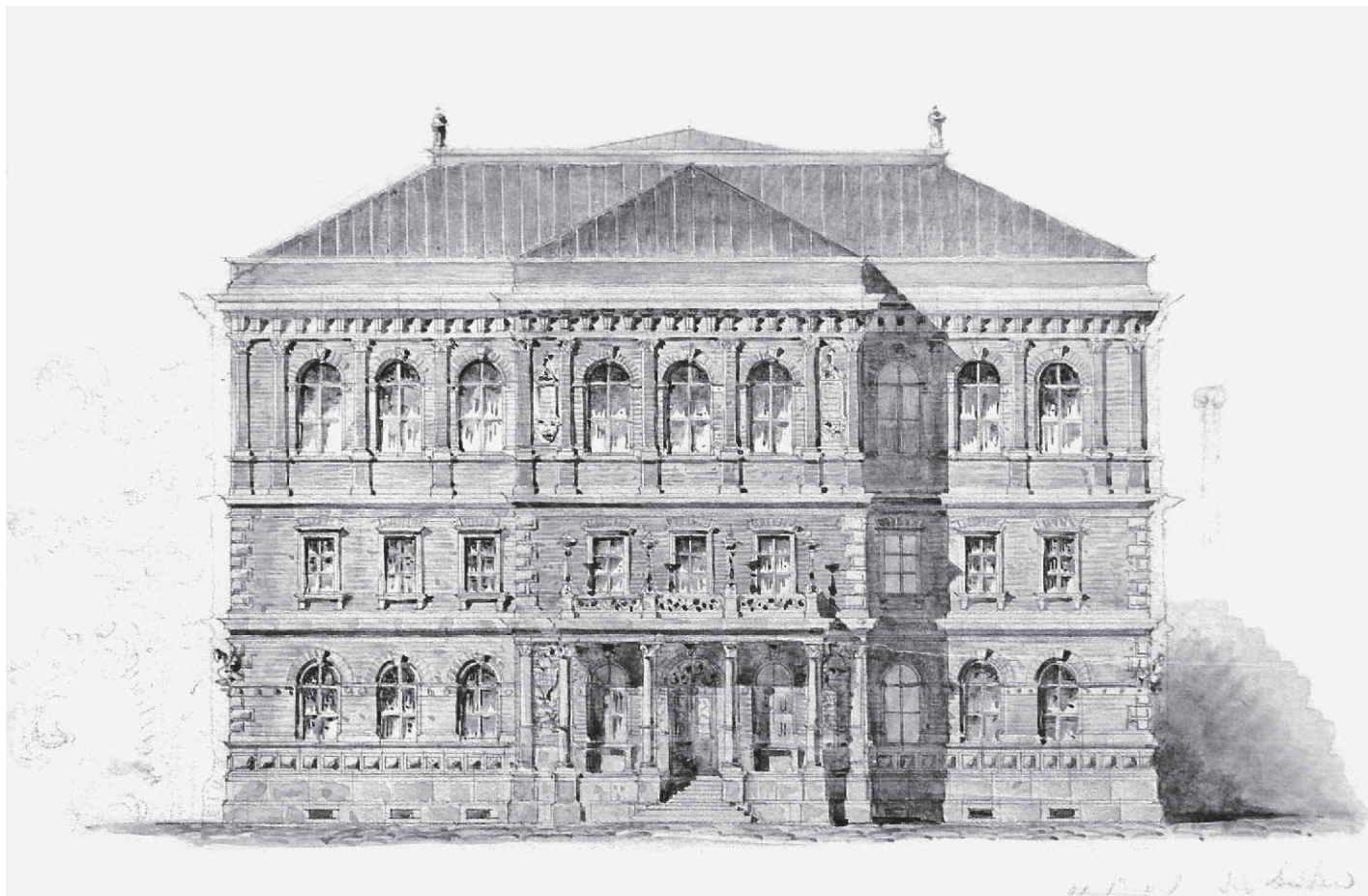
DESIGNING THE PALACE OF THE
CROATIAN ACADEMY OF SCIENCES
AND ARTS IN ZAGREB (1875-1877)

RENAISSANCE OF THE RENAISSANCE
IN CROATIAN ARCHITECTURE

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER
[HTTPS://DOI.ORG/10.31522/P.27.1\(57\).2](https://doi.org/10.31522/p.27.1(57).2)
UDC 72.035 F. SCHMIDT (497.5 ZAGREB)"18"



Af



SL. 1. F. SCHMIDT: PROJEKT ZA GLAVNO PROČELJE ZGRADE AKADEMIJE, ARHEOLOŠKOG ODJELA NARODNOGA MUZEJA I GALERIJE SLIKA U ZAGREBU, 1877., KOLORIRANA VARIJANTA
FIG. 1 F. SCHMIDT: ACADEMY BUILDING, ARCHAEOLOGICAL DEPARTMENT OF THE NATIONAL MUSEUM AND THE GALLERY OF PAINTINGS IN ZAGREB, MAIN FACADE, COLOURED VERSION, 1877

DRAGAN DAMJANOVIĆ

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST UMJETNOSTI
HR – 10000 ZAGREB, IVANA LUČICA 3
ddamjano@ffzg.hr; dragan.damjanovic@gmail.com

IZVORNI ZNAJSTVENI ČLANAK

[https://doi.org/10.31522/p.27.1\(57\).2](https://doi.org/10.31522/p.27.1(57).2)

UDK 72.035 F. SCHMIDT (497.5 ZAGREB)“18”

TEHNIČKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM

2.01.04. – POVIJEST I TEORIJA ARHITEKTURE
I ZAŠTITA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

HUMANISTIČKE ZNANOSTI / POVIJEST UMJETNOSTI

6.09.01. – POVIJEST I TEORIJA LIKOVNIH UMJETNOSTI, ARHITEKTURE,
URBANIZMA I VIZUALNIH KOMUNIKACIJA

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVAĆEN: 15. 4. 2019. / 17. 6. 2019.

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF ART HISTORY
CROATIA – 10000 ZAGREB, I. LUČICA 3
ddamjano@ffzg.hr; dragan.damjanovic@gmail.com

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

[https://doi.org/10.31522/p.27.1\(57\).2](https://doi.org/10.31522/p.27.1(57).2)

UDC 72.035 F. SCHMIDT (497.5 ZAGREB)“18”

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

2.01.04. – HISTORY AND THEORY OF ARCHITECTURE
AND PRESERVATION OF THE BUILT HERITAGE

HUMANITIES / ART HISTORY

6.09.01. – HISTORY AND THEORY OF FINE ARTS, ARCHITECTURE,
URBAN PLANNING AND VISUAL COMMUNICATION

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 15. 4. 2019. / 17. 6. 2019.



PROJEKTIRANJE PALAČE HRVATSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI U ZAGREBU 1875.-1877. RENEŠANSA RENESANSE U HRVATSKOJ ARHITEKTURI

DESIGNING THE PALACE OF THE CROATIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS IN ZAGREB (1875-1877) RENAISSANCE OF THE RENAISSANCE IN CROATIAN ARCHITECTURE

HISTORICIZAM
HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI
KRŠNJAVI, ISO
NEORENESANSA
SCHMIDT, FRIEDRICH
STROSSMAYER, JOSIP JURAJ

HISTORICISM
CROATIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
KRŠNJAVI, ISO
NEO-RENAISSANCE
SCHMIDT, FRIEDRICH
STROSSMAYER, JOSIP JURAJ

Članak govori o projektima bečkog arhitekta Friedricha Schmidta za palacu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Zbog problema oko izbo-
ra lokacije i nedostatka sredstava Schmidt je izradio tri projekta za ovu zgradu
– 1875., 1876. i 1877. U procesu njihove izrade ključnu su ulogu imali biskup
Josip Juraj Strossmayer, inicijator izgradnje palače, predsjednik Akademije
Franjo Rački i prvi hrvatski povjesničar umjetnosti Iso Kršnjavi.

This article focuses on the designs of the Viennese architect Friedrich Schmidt
for the palace of the Croatian Academy of Sciences and Arts in Zagreb. Due to
some problems with site selection and lack of budget, Schmidt produced three
design versions (1875, 1876 and 1877). The key figures in this process were
Bishop Josip Juraj Strossmayer, the initiator of palace construction, Franjo Rački,
president of the Academy, and Iso Kršnjavi, the first Croatian art historian.

UVOD

INTRODUCTION

Središnja¹ palača Jugoslavenske (danas Hrvatske) akademije znanosti i umjetnosti na Trgu Nikole Šubica Zrinskog u Zagrebu jedno je od najvažnijih djela javne arhitekture historizma u Hrvatskoj uopće.² Svojom monumentalnošću uvelike je pripomogla urbanizaciji dijela Zagreba u kojem je podignuta – istočnoga kraka takozvane Zelene potkove. A svojim arhitektonskim rješenjem predstavlja jedno od prvih djela visokoga historizma u hrvatskoj arhitekturi (Sl. 1.).

S obzirom na ulogu koju su u njenoj gradnji imali biskup Josip Juraj Strossmayer, kanonik Zagrebačke nadbiskupije, povjesničar i predsjednik Akademije Franjo Rački, prvi hrvatski povjesničar umjetnosti Iso Kršnjavi te arhitekti Friedrich Schmidt i Herman Bollé, razumljivo je da je izgradnja ove građevine privlačila interes istraživača od vremena kad je sagrađena do danas.³ Nastavljajući se na dosadašnje istraživače, namjera je ovoga teksta pokazati kako je biskup Strossmayer zamislilo i oblikovao ideju o arhitektonskom rješenju ove zgrade i analizirati dosad dijelom nepoznate projekte za palaču bečkog arhitekta Friedricha Schmidta, kojih se dio čuva u ostavštini tog arhitekta u Bečkom gradskom muzeju (*Wienmuseum*)⁴, a dio u privatnoj zbirci g. Jure Gašparca u Zagrebu. Istraživanjem se pokazalo kako je prije nastanka izvedbenoga projekta Schmidt izradio najmanje tri projekta za palaču, kojih je dio bio izveden u više različitih varijanti.

BISKUP STROSSMAYER, PALAČA AKADEMIJE I IDEJA O PODIZANJU 'UKUSA' U ARHITEKTURI ZAGREBA I HRVATSKE

BISHOP STROSSMAYER, ACADEMY PALACE, AND THE IDEA OF RAISING THE LEVEL OF 'TASTE' IN THE ARCHITECTURE OF ZAGREB AND CROATIA

Zahvaljujući očuvanosti korespondencije biskupa Josipa Jurja Strossmayera, kao i brojnim člancima koje je objavljivao 1870-ih i početkom 1880-ih, kada je bio na vrhuncu svoje djelatnosti na polju umjetnosti i kulture, može se uvelike rekonstruirati biskupov odnos prema suvremenoj arhitekturi, koji će odigrati ključnu ulogu u oblikovanju ideje o stilskom i u cjelini arhitektonskom rješenju palače Akademije u Zagrebu te o ulozi koju je trebala imati u arhitekturi Hrvatske i Zagreba.

Monumentalnost palače odraz je ponajprije Strossmayerova uvjerenja da će monumentalna arhitektura pripomoci razvoju *ukusa* u narodu. Kao što je u svoje tekstove o freskama đakovačke katedrale, o potrebi restauracije zagrebačke katedrale, a često i u propovijedi, uključivao didaktičke pasuse koji su trebali usmjeravati suvremenike – na prvome mjestu svećenstvo, ali i ostale naručitelje umjetničkih djela, te vjernike općenito – kako se trebaju ponašati, tako je bio uvjeren i da će realizirane zgrade, budu li visoke kvalitete, potaknuti svojevrsnu daljnju renesansu hrvatske arhitekture i umjetnosti, dok bi one losije kvalitete taj ukus kvarile.

Opisujući tako jednu od najranijih realiziranih fresaka u đakovačkoj katedrali *Isus liječi bolesne i nemoćne* slikara Alexandra Maximiliana Seitzza 1874. godine Strossmayer upućuje poruku svojim čitateljima da obrate pozornost na zgradu *romanskoga sloga* s peristilom koja je prikazana u pozadini: „Opetujemo, da nam je drago i takovih sgrada u naših slikah vidjeti, da se i tiem boljemu ukusu priući naš narod, jer žalibože, sve stogod se u nas il crkvenih il civilnih sgrada gradi, tako je

1 Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom IP-2018-01-9364 Umjetnosti i država u Hrvatskoj od prosvjetiteljstva do danas.

2 U ovome tekstu koristit će se primarno termin Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti jer je riječ o suvremenom nazivu institucije koja je udomljena u palači na Zrinskom trgu 7, te kako se ne bi stvarala zabuna među čitateljima korištenjem nekoliko različitih termina. S obzirom na dužinu imena institucije, ono se najčešće navodi u skraćenom obliku – Akademija.

3 ANTOLEC, 1882: 2-3; HORVAT, 1898: 180-184; KRŠNJAVI, 1917: 166-171; KNOLL, 1922: 7-20; HORVAT, 1925: 214-227; TARTAGLIA KELEMEN, 1973: 169-171; CVITANOVIĆ, 1978: 131-132; DOBRONIC, 1983: 350; MARUŠEVSKI, 1986: 69, 111-113; KNEZEVIĆ, 1994: 35-46; KNEZEVIĆ, 1996: 54-66, 439-441; POPOVČAK, VANĐURA, 2006: 28-30; DULIBIĆ, PASINI TRŽEC, 2013: 34-41; DAMJANOVIĆ, 2013: 531-535; DULIBIĆ, PASINI TRŽEC, 2018: 272-284

4 Wienmuseum, HM, Inv. Nr. 157.080/1-30

slabo i neukusno, da pod estetičkim vidom upravo ništ i nevriedi i ukus nam više kviri nego čisti.”⁵ Da se ukus prestane kvariti, nužno je, dakle, po njemu, unijeti višu razinu kvalitete i u sakralnu i u nesakralnu (civilnu) arhitekturu. Isticao je pritom kako je na području civilne arhitekture od osobite važnosti upravo javna arhitektura, i to arhitektura zgrada koje udomljuju obrazovne institucije, jer je smatrao da će one svojim izgledom pozitivno utjecati na mladež koja se u njima obrazuje. „Dok smo na ovom svijetu, i dok ovo umrlo tielo na sebi nosimo, dotle doimlje nas se i vanjski sviet. Zato sgrade, u koje mladež na nauke šaljemo, valja da su ne samo zdrave, nego da su lijepe i umjetne. Tiem biva, da mladež postaje ne samo učenom, nego ujedno i čednom, uglađenom, umjerenom i u cijelom vanjskom vladanju milom i ljubežljivom.”⁶ Iako je pritom ponajprije mislio na škole, s obzirom na karakter Akademije kao znanstvene institucije, nesumnjivo je Strossmayer smatrao kako će i njezina zgrada svojim arhitektonskim rješenjem utjecati na mlade i općenito na građanstvo Hrvatske, što je jasno i istaknuo u pismu iz travnja 1875. tadašnjemu hrvatskom banu Ivanu Mazuraniću, vezanome za izgradnju palače Akademije, kojim ga je nastojao istodobno skloniti „da sve što se u nas troši, gradi i za crkve i kuće nabavlja, ne bude bačen zahman novac, nego da bude zaisto ukusno i liepo”.⁷

Ne samo zgrada Akademije već i svi arhitektonski pothvati koje je Strossmayer financirao, vodio ili poticao 1860-ih i 1870-ih – izgradnja i opremanje dakovacke katedrale, restauriranje crkve svetog Marka i katedrale u Zagrebu – sve riječi kojima je korio ili hvalio nova djela arhitekture po hrvatskim (pa i drugim europskim) gradovima bile su vodene istom mislju. Stoga je i opširan opis svoje tada tek napola dovršene katedrale iz 1874. završio riječima: „Umotvorine bjehu za sve zemlje i narode prava učilišta, iz kojih se kratkim i uspješnim putem širila prosvjeta i uglađenost. Narod bez umotvorina jest ujedno bez uzora za svoj viši duševni život.”⁸

5 STROSSMAYER, 1874.a: 5

6 STROSSMAYER, 1875.g: 210

7 HR-HDA-78, PRZV, kut. 68, dosje VI-1023, 1875., Strossmayer Mazuraniću, Dakovo, 17.4.1875.

8 STROSSMAYER, 1874.f: 144

9 ANDERSON, 2015: 24

10 HR-AHAZU, XI A/Krs. I. 16, Kršnjavi Strossmayeru, Rim, 19.4.1876.

11 Kako, uostalom, svjedoče riječi Franje Rackoga upućene Strossmayeru: „U ostalom mi necemo ništa uciniti prije, negoli Vaše mnijenje saslušamo, osobito glede sloga zgrade itd.” [Šišić, 1928: 344-345, Racki Strossmayeru, Zagreb, 2.4.1875.]

12 STROSSMAYER, 1874.e: 118

13 ŠIŠIĆ, 1928: 346, Strossmayer Rackomu, Dakovo, 6.4.1875.

14 STROSSMAYER, 1874.a: 5

15 STROSSMAYER, 1874.e: 118

Dakako, uvjerenje da se može ‘podići ukus’ u širim krugovima stanovništva novim kvalitetnim građevinama ili djelima umjetnosti i umjetničkog obrta u to je doba bilo iznimno rašireno u cijeloj (srednjoj) Europi.⁹ Njega će prihvatiti i drugi istaknuti predstavnici onodobne intelektualne scene u Hrvatskoj. Vrlo slične opaske vezane za ulogu koju bi zgrada Akademije trebala imati u Zagrebu može se tako naći u dopisima Ise Kršnjavoga. „Galerija slika namijenjena je pobuditi ukus i poznanje ljepote...”¹⁰ Koliko je Strossmayer svojim tekstovima utjecao na Kršnjavoga, a koliko možda Kršnjavi na njega, teško je reci, a još teže je ustanoviti koliko su odjeknule biskupove riječi u široj publici. Sigurno je, međutim, da ih se slušalo u krugu ljudi koji su vodili gradnju Akademije. Biskupu je, naime, zahvaljujući velikoj darovnici od 40.000 forinti za izgradnju ove palače, pripadao svojevrstan veto na donošenje odluke o odabiru arhitekta, stilu, te u cjelini arhitektonskom rješenju zgrade, iako je formalno Franjo Rački, kao predsjednik Akademije, vodio poslove oko priprema za njezinu izgradnju.¹¹

„SAMO STVAR MORA BITI U SLOGU RENESANSE” – BISKUP STROSSMAYER I ARHITEKTONSKO RJEŠENJE PALAČE AKADEMIJE U ZAGREBU

”THE PROJECT NEEDS TO BE IN RENAISSANCE STYLE” – BISHOP STROSSMAYER AND THE CONCEPTUAL DESIGN FOR THE ACADEMY PALACE IN ZAGREB

Prvo i glavno što je Strossmayer uvjetovao vezano za novu palaču Akademije bio je odabir stila. Za sve je svoje graditeljske i umjetničke pothvate biskup bio, kako je dobro poznato, voden idejom o nužnosti oslanjanja na povijesne predloške: „što se pako umjetnosti i djela njezinih tiče, ona posve tradicijom živi”.¹² A koji je najprimjereniji povijesni predložak za palaču Akademije definirao je u samim početcima stvaranja ideje o njezinoj izgradnji, početkom travnja 1875., kada je jasno istaknuo Rackome vezano za izradu projekta: „Samo stvar mora biti u slogu renesanse.”¹³ I doista, svi projekti koje je Friedrich Schmidt izradio za palaču bili su u neorenesansnom stilu.

Pojam renesanse Strossmayer je poimao kao svojevrstnu posljednju etapu srednjega vijeka. Kao crkveni prelat smatrao je, naime, kako su najkvalitetnija umjetnička djela nastala u razdoblju od 10. do 15. stoljeća te da se već u 16. stoljeću počela umjetnost kvariti jer je svoj utjecaj na nju izgubilo svećenstvo.¹⁴ Što je od arhitektonskih djela 15. i 16. stoljeća, prije nego što je „umjetnost prava propadati počela”¹⁵ ulazilo u njegov kanon, jasno

svjedoče riječi koje je uputio prisutnima pri otvaranju Galerije slika u palači Akademije 1884. godine. „Ja opetujem, da se duboko klanjam i današnjemu vremenu, ja se divim Schinkelovom muzeju u Berlinu i operi Semperovoj u Draždjanima; ja se divim universitetu i muzeju Ferstelovu pa akademiji i parlamentu Hansenovu u Beču; napose pak divim se bečkom Rathausu, koji je možebiti najljepši i najveći spomenik 19. vijeka; a i ova zgrada, u kojoj se mi danas nalazimo, lijepa je zaisto i uzorita; ali iskreno mi je reci: kad ja sve te divne zgrade prisposodobim sa sličnim zgradama srednjega vijeka: sa palazzo Foscari i palazzo principa Giovanellija u Mlecima, sa palazzo Ducale u Urbinu, sa palazzo Vecchio, palazzo Pitti, palazzo Strozzi, palazzo Ricasoli i sa divnom galerijom Orcagne u Florenciji, sa palazzo Massimi, palazzo Farnese, vilom Farnesinom i kancelarijom Raffaellovom u Rimu, onda ja prednost dajem spomenicima srednjega vijeka. A kada me se pita: zašto? – odgovaram evo zašto: stari su znali žar srca i duše svoje, koje je religiozno čuvstvo razgrijalo, prenijeti ne samo na religiozne, nego i na civilne spomenike, koje su gradili. Pak kada zdravo oko te zgrade sa sličnim zgradama našega vijeka prisposdobi, odmah će opaziti, da je više srca, više poezije, više rječitosti i uzoritosti u starim zgradama no u novijima.”¹⁶ Ostvarenja renesansne arhitekture koje je smatrao djelima svećenika, ujedno je cijenio kao najvršnija djela toga stila – palaču Farnese u Rimu te Strozzi i Ricasoli u Firenci.¹⁷

Strossmayer, dakako, renesansnu arhitekturu nije percipirao na potpuno jednak način kako je percipiramo danas. Definirao ju je kako bi je i danas većina povjesničara arhitekture definirala: „Renaissance je u svojih težnjah i proizvodih nastojala, manjom ili većom vještinom, manjim ili većim uspjehom, stare rimske sgrade uskrisiti i ponoviti.”¹⁸ Djela koja su po njemu slijedila taj princip smatrao je stoga ostvarenjima renesansnog stila, bez obzira na to kada su nastala. Iako je osuđivao ‘grdni barokizam’, pojedine građevine koje danas smatramo primjerima toga stila, oduševljavale su ga jer ih je smatrao kvalitetnim primjerima (kasne) renesanse. Za prašku palaču Clam-Gallas, glasovito djelo Johanna Bernharda Fischera von Erlacha s početka 18. stoljeca, isticao je tako da je „u najčistijem slogu renaissance sazidana”, a za palaču Czernin, podignutu u istome gradu u drugoj polovici 17. stoljeca, da je „u florentinskoj renesanci od sama kamena zidana, tako lijepa da bi jedva ljepšu u Firenci našao”.¹⁹

Znao je katkad kritizirati druge autore koji renesansu nisu poimali kao on. U tekstu kojim je 1874. nastojao potaknuti restauriranje zagrebačke katedrale, spocitnuo je tako Karlu Weissu što je u poznatoj monografiji o ovoj

građevini istaknuo da su oltari u bočnim apsidama (Blažene Djevice Marije i svetoga Ladislava), izrađeni krajem 17. stoljeca, nazvani renesansnim: „Da slavni Brunelleschi, graditelj divne florentinske kupole, izvedene po primjeru rimskoga pantheona, ustane i slučajno u Zagreb dospije, čudom bi se čudio, što se u Zagrebu renaissancom naziva.” S druge strane, smatrao je da je jedna jedina zgrada u Zagrebu „koja nosi na sebi tragove liepe i umne renaissance”, prizemlje i prvi kat nekadašnjega isusovačkog samostana, za koje je mislio, procjenjujući ih na osnovi arhitektonske dekoracije, da su podignuti u 15. ili početkom 16. stoljeca, što dakako nije točno. Samo mu je drugi kat na toj zgradi „dodatak jezovanski, nevriedi ništa”. Buduci da je donje dijelove samostana smatrao ostvarenjima renesanse, preporučivao je stoga suvremenincima da „tko misli lijepu sgradu u Zagrebu sazidati, neka po tom primjeru zida”.²⁰

Iako je renesansu Strossmayer poimao kao posljednju etapu ‘srednjeg vijeka’, nesumnjivo je da je jasno razlikovao ostale stilove ovoga razdoblja, romaniku i gotiku, od renesanse. Dok je romaniku i gotiku smatrao prikladnima ponajprije za crkve, renesansu je počeo preferirati u profanoj, osobito javnoj arhitekturi. Pritom je u najpoželjnije uzore za suvremene građevine ubrajao najvažnija djela toga stila, podignuta u Firenci u 15. i Rimu početkom 16. stoljeca.

Kako će se vidjeti, Schmidtovi projekti za Akademiju oslanjaju se u većoj mjeri na rimsku renesansu ranoga 16. stoljeca, dok je florentinska renesansa poslužila kao svojevrsan ideološki uzor. Umjetnička baština ovoga grada osobito je, naime, nadahnjivala Strossmayera pa je stoga Zagreb htio učiniti Firencom Hrvatske, a Hrvatsku Toskanom južnoga slavenstva, odnosno, kako je to poetično istaknuo, nastojao je „da se u Zagrebu obće ognjište stvori, na komu bi se sav jug razgrijao”.²¹ Dakako, upravo je Akademija, kao institucija koja je trebala služiti za potporu znanosti i umjetnosti, imala, kako je i istaknuo pri otvorenju Galerije, posebnu ulogu: „da domovini našoj na Balkanskom poluotoku osobito opredieljene pripisemo, to jest da postane to, što Toskana u ljepoj Italiji, da postane osobite vrsti Athenaeum, što će reci ognjište i njegovaliste svih umnih i moralnih

¹⁶ SMICIKLAS, 1906: 198. Govor pri otvorenju Galerije slika 9. studenoga 1884.

¹⁷ STROSSMAYER, 1877.a: 1

¹⁸ STROSSMAYER, 1874.g: 7

¹⁹ STROSSMAYER, 1875.c: 53

²⁰ STROSSMAYER, 1874.g: 7

²¹ STROSSMAYER, 1877.b: 1

²² SMICIKLAS, 1906: 183. Govor pri otvorenju Galerije slika 9. studenoga 1884.

²³ SMICIKLAS, 1906: 184. Govor pri otvorenju Galerije slika 9. studenoga 1884.

težnja i svrha”.²² Na ovu se misao nadovezuje i sljedeća: „Ako se takve zgrade, ko što je ova, u stolnom gradu našem širile budu, grad će naš ubrzo ne samo nutarnjim bićem i opredjeljenjem svojim, nego i vanjskim licem i oblicjem slavni i neumrlj naš Dubrovnik zamijeniti, ili, kad sam već prije hrvatsku našu domovinu na Balkanskom poluotoku prispodobio Toskani, to će zgrade ovoj našoj akademickoj zgradi slične, kada se umnože, pretvoriti stolni naš grad, ako Bog da, makar i u čednoj mjeri, u lijepu i uzoritu Firencu.”²³

Osim što je odraz Strossmayerova odnosa prema javnoj arhitekturi, fascinacije umjetnošću 15. i 16. stoljeca u Italiji, te želje da se Zagreb pretvori u novu Firencu – odabir upravo talijanske renesanse kao stila palače Akademije proistekao je uvelike i iz okolnosti da je ova zgrada od samih početaka zamišljena i kao sjedište Strossmayerove galerije, dakle kao muzejska zgrada koja je i svojim izgledom i odabirom stila trebala svjedočiti o ovoj funkciji.

Putujući Europom 1860-ih i 1870-ih Strossmayer je, naime, imao prilike posjetiti ključne novije i starije zbirke slika i muzeje. Opisao ih je u svojim člancima ili pismima prijateljima i rodbini, i to kako ono što ga je od umjetnina fasciniralo, tako i zgrade koje su udomljivale ove zbirke. Upravo se iz tih njegovih tekstova jasno mogu rekonstruirati koraci u razvijanju ideje o arhitektonskom i stilskom rješenju palače Akademije u Zagrebu.

Na prvome se mjestu iz tekstova može iščitati da je biskup korištenje klasicizma grčkih korijenja smatrao neprihvatljivim u suvremenoj arhitekturi. Smatrao je da su grčke građevine bile namijenjene manjim mjestima i ne valjaju ako se prenesu u veće mjerilo: „One su bile uzor za grčki život, za grčko podneblje, za male grčke gradove. Njihova arhitektura vrlo je nježna, divno urešena i zaisto uzorna, ali se je obično kretala u manjemu razmjerju. Takvih liepih grčkih sgrada viditi je u južnoj Italiji, na pose pako u Pompeju skoro u svojoj cjelosti. Ali prenesi te sgrade iz južne Italije ili iz same Grčke u Beč, u Berlin, u Petrograd, pak ćeš odmah opaziti, da jim tuj nije mjesta, i da tuj svu svoju prvobitnu ljepotu gube. Svaki arhitekt mora paziti, gdje gradi.”²⁴ Stoga mu se nije svidjela ni arhitektura muzeja sagrađenog u tom stilu, Schinkelova

Starog muzeja u Berlinu, vezano za kojeg je zaključio „da se od prevelikog grecizovanja u vecih varoših čuvati imamo”.²⁵

S druge strane, renesansu je smatrao potpuno prikladnim stilom u suvremenoj arhitekturi, a osobito u arhitekturi zgrada muzeja i galerija. Berlinski Novi muzej, koji stoji uza stariju spomenutu klasicističku Schinkelovu zgradu, stoga mu se svidio „prekrasna [je] to sgrada u slogu renaissance”.²⁶ Još ga je više na istome putovanju Njemačkom 1874. godine, koje je godinu poslije detaljno opisao, fascinirala Semperova zgrada drezdenske Galerije slika: „Sudi se u obće, da je to najljepša i najizvrstnija sgrada novijega vremena, u slogu klasičke renaissance. Ja mislim da će svaki, koji tu sgradu vidi rado priznati, da je sgrada pravi remek...”²⁷

Na istome je putovanju od svih muzejskih zgrada u Münchenu isto tako najboljom smatrao neorenesansnu Klenzeovu Pinakoteku: „Sgrada je to vrlo liepa, u slogu renaissance ... sazidana”,²⁸ a u Beču Ferstelov Austrijski muzej za umjetnost i industriju (danas Muzej primijenjenih umjetnosti). „Što se novih sgrada tiče, mnogo jih ima dakako liepih i ukusnih. Medju najljepše spada austrijski muzej...”²⁹ Ferstelova zgrada, oslonjena na ranu firentinsku renesansu, pročelja izvedenih od fasadne opeke i prekrivenih djelomično s graffitom, potpuno se uklapala u biskupove estetske nazore pa ne čudi što je i rješenje zagrebačke palače Akademije na tome tragu.

Nekoliko godina nakon tog putovanja, kada je u srpnju 1879. boravio u Beču i prvi puta vidio tada tek djelomično dovršene nove zgrade carskih muzeja Gottfrieda Sempera i Carla von Hasenauera (koje je, kako će se vidjeti iz citata, također smatrao vrsnim primjerima (neo)renesansne arhitekture), zadržano je na tome tragu pisao svojoj necakinja Albertini Unukić. „Nemojte propustiti pogledati pred ‘burgom’ dva museja od Sempera. Po momu osviedočenju naliepsše sgrade u renaissanceu, u cijeloj Europi, u devetnaistom stoljeću. Nemogu reć, koliko mi se te dvie sgrade dopadaju!”³⁰

Konačno stilsko rješenje palače Akademije nije, međutim, biskup definirao sam – ono je rezultat svojevrstne sinergije Strossmayerovih želja i ideja arhitekta koji je projektirao palaču – Friedricha Schmidta (kao što je, uostalom, bio slučaj i s definiranjem stilskog rješenja katedrale u Đakovu).³¹ Kako se kod toga arhitekta uobličila ideja o stilskom rješenju palače, svjedoči pismo koje je uputio Strossmayeru iz Beča sredinom travnja 1875., vezano za izradu prvoga projekta za zgradu Akademije, koje predstavlja u širim razmjerima zanimljivo svjedočanstvo vezano za proces odabira stila u arhitekturi historicizma. Schmidt je, naime, istaknuo biskupu da se

24 STROSSMAYER, 1875.e: 85

25 STROSSMAYER, 1875.f: 89

26 STROSSMAYER, 1875.f: 90

27 STROSSMAYER, 1875.d: 76

28 STROSSMAYER, 1875.g: 115-116

29 STROSSMAYER, 1875.a: 15

30 Osobna ostavština obitelji Lubienski, Graz, Strossmayer Albertini Unukić, Beč, 10.7.1879.

31 DAMJANOVIĆ, 2009.a: 132-140

pitanje stila nove palače treba uskladiti s *fi-ziognomijom* grada Zagreba i 'umjetničkim sadržajem zbirke' koja će biti udomljena u zgradi.

Pod prvim je nesumnjivo podrazumijevao općenite odlike arhitekture Zagreba i klimu prostora u kojem se grad nalazi. I one su ga, kao i okolnost da je najveći dio djela koja je u svojoj galeriji skupio Strossmayer (a koja je Schmidt imao prilike dobro upoznati dok je boravio kod njega na dvoru u Đakovu radeći na izgradnji i opremanju đakovačke katedrale), dovele do zaključka kako ni antika (odnosno klasicizam) ni srednji vijek (odnosno romanika ili gotika) nisu pogodni kao stil zgrade, već samo renesansa. Schmidt je, međutim, objasnio kako je i renesansa iznimno složen stilski fenomen, jer ne samo da postoji talijanska, njemačka ili francuska renesansa već i brojne druge 'nijanse'. Zaključak do kojeg je naposljetku došao, osobito s obzirom na karakter Strossmayerove umjetničke zbirke u kojoj su prevladavala djela talijanskih majstora, jest da je najprikladniji stil rana talijanska renesansa.³²

Strossmayerov i Schmidtov odabir upravo talijanske renesanse kao stila najprikladnijega za palaču Akademije u potpunosti se nadovezuje na dominantne tendencije u javnoj i stambenoj arhitekturi Europe 1870-ih godina. Prve realizacije neorenesanse nalazimo već od 1820-ih u djelima Lea von Klenzea, pa potom nešto kasnije Gottfrieda Sempera, Félix Dubana i drugih arhitekata, no tek će se tijekom 1850-ih ovaj stil u većoj mjeri proširiti citavom europskom arhitekturom. Zahvaljujući (između ostaloga) kulturnim knjigama Jacoba Burckhardta *Kultura renesanse u Italiji* (1860.)³³ i *Povijest renesanse u Italiji* (1868.)³⁴, talijanska neorenesansa postaje od 1860-ih godina nadalje dominantan stil javne i stambene arhitekture u kontinentalnoj Europi.

Iako se paralelno javljaju arhitektonska ostvarenja i u drugim regionalnim ('nacionalnim') varijantama neorenesanse (francuskoj, njemačkoj, češkoj, mađarskoj itd.), talijanska neorenesansa ostat će tijekom cijele druge polovice 19. stoljeća najraširenija. Za razliku od ostalih, regionalnih odnosno nacionalnih varijanti, ona se smatrala svojevrsnim nadnacionalnim kozmopolitskim stilom, primjerenim za sve građevine modernih funkcija. Rudolf Eitelberger von Edelberg, prvi profesor povijesti umjetnosti na Bečkom sveučilištu, koji je tijekom 1873., prije no što će Strossmayer naručiti projekte za zgradu Akademije, komunicirao s biskupom Strossmayerom i čije je tekstove Strossmayer dobro poznao, naglašavao je tako univerzalnost i višu estetsku vrijednost talijanske renesanse, nasuprot francuskoj ili njemačkoj renesansi³⁵, kao i okolnost da je taj stil nastao u Italiji te

da su sve ostale nacionalne verzije renesanse samo izvedenice.³⁶ Eitelbergerova stajališta utjecat će na iznimnu raširenost talijanske renesanse u arhitekturi historicizma Austro-Ugarske Monarhije³⁷ i u njenoj prijestolnici Beču, gdje se pretvorila, kako je to isticao kritičar Ludwig Hevesi, u svojevrsan adoptirani nacionalni stil.³⁸

Talijanska se renesansa smatrala svojevrsnim utjelovljenjem humanizma u umjetnosti³⁹, odnosno, kako je to isticao Jakob Burckhardt, „majkom i domovinom modernog čovjeka”.⁴⁰ Za ovaj su se stil vezivala, dakle, potpuno druga, katkad čak i antiklerikalna značenja⁴¹, u odnosu na ona koja mu je pripisivao Strossmayer. No, bez obzira na to što su ideološka polazišta za renesansu renesanse kod Strossmayera bila drukčija negoli kod spomenutih njegovih srednjoeuropskih suvremenika, rezultati su bili isti – naglo širenje toga stila u onodobnoj arhitekturi.

ODABIR ARHITEKTA

CHOICE OF THE ARCHITECT

Iako je svojim tekstovima iz 1870-ih poticao širenje neorenesanse, Strossmayer nije uvijek sa simpatijama gledao na prve primjere toga stila u Hrvatskoj. Takozvanu Varošku kuću, podignutu početkom 1870-ih u središtu osječkoga Gornjeg grada, ocijenio je tako pravim *nonsensom*.⁴² Budući da se radi o kvalitetnom primjeru neorenesanse, očito je kako je biskupu zasmetalo što Osijek nije angažirao nekoga videnijeg arhitekta na njezinu projektiranju. Strossmayer je, naime, inzistirao pri svojim graditeljskim pothvatima na povjeravanju poslova prvoklasnim, najčešće bečkim arhitektima. Stoga je smatrao kako bi Osijek daleko bolje (a možda i povoljnije) prošao da je projekt povjerio Heinrichu Ferstelu, Theophilu Hansenu, Carlu von Hasebaueru ili Gottfriedu Semperu, uz koje je spo-

³² HR-AHAZU, XI A/Schmi. 2, Schmidt Strossmayeru, Beč, 18.4.1875.

³³ BURCKHARDT, 1860.

³⁴ Riječ je o monografiji koja se usredotočuje najvećim dijelom na povijest arhitekture renesanse. [BURCKHARDT, 1868.]

³⁵ EITELBERGER, 1879: 394

³⁶ EITELBERGER, 1879: 392

³⁷ MENNEKES, 2005: 26

³⁸ „Adoptiv-Nationalstil”, ANDERSON, 2015: 29

³⁹ WAGNER-RIEGER, 1970: 156

⁴⁰ BOLZONI, PAYNE, 2018: 9

⁴¹ BOLZONI, PAYNE, 2018: 13

⁴² STROSSMAYER, 1874.d: 77

⁴³ STROSSMAYER, 1874.d: 78

⁴⁴ ŠIŠIĆ, 1928: 344-345, Rački Strossmayeru, Zagreb, 2.4.1875.

⁴⁵ HR-AHAZU, XI A/Krs. I. 4, Kršnjavi Strossmayeru, Rim, 12.5.1875.

⁴⁶ NAD, CGO bb, Schmidt Strossmayeru, Beč, 5.6.1875.

menuo kao poželjne i talijanske arhitekate Antonija Cipollu, Camila Boita, Andrea Scalu i Salvatorrea Zerija.⁴³

S obzirom na važnost koju je pridavao palači Akademije, razumljivo je da su kod Strossmayera pri odabiru arhitekta i za izradu njezina projekta u obzir dolazili samo najbolji arhitekati, na prvome mjestu bečki. Pritom je Friedrich Schmidt, kako je jasno iz prethodnoga dijela teksta, od samih zacjetaka ideje o gradnji nove palače Akademije vazio kao glavni kandidat za njezina projektanta, no sve do početka gradnje zgrade 1877. pojavljivale su se i druge mogućnosti.

Kako je nastanak ideje o potrebi gradnje palače Akademije i galerije vezan za početak prijateljavanja biskupa Strossmayera s Isom Kršnjavim (na prijelazu iz 1874. u 1875. godinu), prvi hrvatski povjesničar umjetnosti odigrat će važnu ulogu u odabiru arhitekta. Kršnjavi je, naime, iskoristio svoje prijateljstvo s biskupom Strossmayerom kako bi sugerirao što primjerenije rješenje za palaču HAZU, a poslije i kako bi požurivao njezinu izgradnju, jer je realizacija ove zgrade bila povezana s njegovim zapošljavanjem i osnivanjem Katedre za povijest umjetnosti na Zagrebačkom sveučilištu. Znajući da Strossmayer inzistira na talijanskoj renesansi kao stilu, Kršnjavi je sugerirao biskupu kako bi bilo najbolje odabrati nekoga od specijalista za taj stil iz Beča – Ferstela, Hansena ili Sempera, jer se uplašio da se ne odabere, po savjetu kanonika Račkoga – Heinricha Schmidta, sina Friedricha Schmidta⁴⁴, kao projektanta. Njega je, naime, smatrao neiskusnim za takav posao. „Nadam se još nječemu! A to je, da će ostati onako kako se dogovorismo glede sgrade za galeriju, t.j. da će Vaša preuzvišenost o tom predmetu viećati sa Hansenom ili Ferstelom u Beču. Vrlo sam se naime preplasio čitavši u *Vienču* i čuvsji od Vorskaka, da je Rački tu stvar povjerio mladomu Šmidtu. Ja mladoga

Šmidta ne poznajem, a niti ga itko u Beču poznaje kao samostalnog arhitektu – uz oca, izvan gotičkog styla, nije mogao naučiti toliko, da bi sa Semperom, Hansenom ili Ferstelom u stylu Renaisenca takmiti se mogao.”⁴⁵

Do angaziranja Henricha Schmidta ipak neće doći. Čini se, doduse, ne zbog savjeta Kršnjavoga, već stoga što je ovaj arhitekt najprije u svibnju 1875. bio pozvan kao rezervni časnik da služi u utvrdi Theresienstadt⁴⁶, da bi potom u jesen 1875. bio angažiran na restauraciji katedrale u Frankfurtu pa se odselio iz Beča, a Schmidt je na projektima za Zagreb, zgrade Akademije i crkve Svetoga Marka, angažirao kao pomoćnika svojeg učenika Enrica Nordija.⁴⁷ Ubrzo će Nordija, kako je dobro poznato, zamijeniti Herman Bollé, kojega će Schmidt poslati krajem 1875. u Italiju da prouči kako su građeni tamosnji muzeji i galerije, vezano za izradu projekta palače Akademije u Zagrebu, ali i da prouči detalje renesansnoga stila.⁴⁸ Stjecajem okolnosti Bollé se susreo u Rimu, vjerojatno u prvim danima 1876., s Kršnjavim i Strossmayerom, što će njegov životni put sudbinski usmjeriti prema Hrvatskoj.

Osim Schmidta, projekte za palaču Akademije izradio je u travnju 1876. i glasoviti Hermann Helmer, koji će se poslije s Ferdinandom Fellnerom promaknuti u ključnoga arhitekta kazališta u Europi⁴⁹, a zatim, početkom 1877., zagrebački arhitekt Janko Josip Grahor⁵⁰ i arhitekt amater August Posilovic⁵¹, no ovi se projekti, za sada, nisu mogli pronaci. Konačno, još početkom 1875. jedan je projekt izradio i sam Kršnjavi⁵², ali o njegovoj se realizaciji, čini se, nikada nije razmišljalo.

U to je doba, vjerojatno zbog savjeta Kršnjavoga, Strossmayer namjeravao na projektiranju palače angažirati Theophila Hansena ili Heinricha Ferstela⁵³, i to stoga što su, kako je istaknuo u pismu Račkome: „Ova dvojica [...] u renesansi vještija od Schmidta.”⁵⁴ Usto, radilo se o arhitektima koji su imali iskustva s projektiranjem građevina muzejske namjene.

Usprkos svim preporukama i premda su Hansen, Ferstel i Semper bili doista daleko specijaliziraniji za rad u neorenesansnom stilu, na kraju je izbor ipak pao na Schmidta.⁵⁵ Čini se, ponajprije zahvaljujući okolnosti da se s tim arhitektom biskup dobro poznavao, ali i stoga što ga je iznimno cijenio. Tom je odlukom naposljetku bio više nego zadovoljan. Smatrao je da će arhitektu Schmidtu „na vječitu slavu služiti, što je prvi u nasih stranah boljemu ukusu put prokrcio”.⁵⁶

Od narucivanja projekta od Schmidta do početka izgradnje građevine proći će, međutim, znatno više vremena nego što je biskup očekivao, i to zbog promjena lokacije i namjene građevine, što će uvjetovati nastanak čak triju različitih projekata za palaču.

47 NAD, CGO, Schmidt Strossmayeru, Beč, 2.10.1875.

48 *** 1876: 256; DAMJANOVIĆ, 2009.b: 112

49 ŠIŠIĆ, 1929: 13, Rački Strossmayeru, Zagreb, 10.4.1876.; MARUŠEVSKI, 1986: 112

50 MAROVIĆ, 1968: 64

51 DULIBIĆ, PASINI TRŽEC, 2018: 283-284

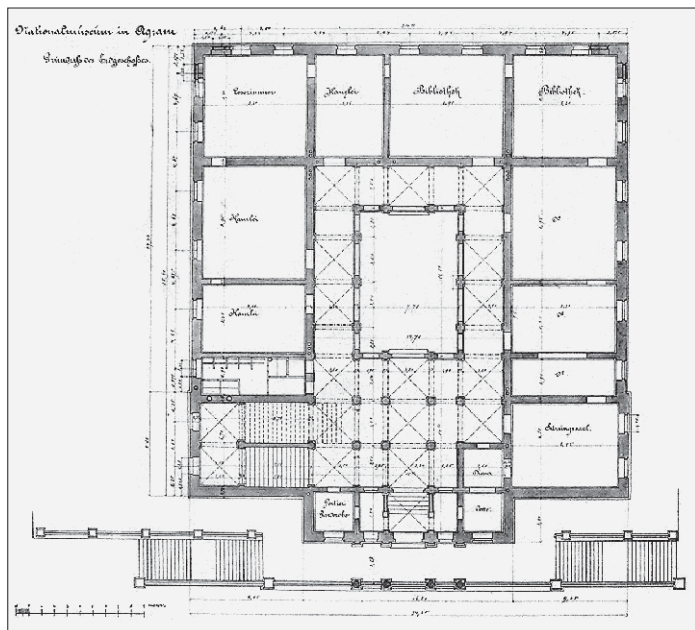
52 TARTAGLIA KELEMEN, 1973: 198; Kršnjavi Mrazovicu, Rim, 21.3.1875.

53 „Ja idem mjesecom junijom u Beč. Ako dotle odlučeno bude mjesto, i ako se opredijele potanko prostorije, mogao bi onda ja sam sa Hansenom ili sa Försterom govoriti.” Iako spominje Förstera, sigurno je da misli na Heinricha Ferstela, jer prezime tog arhitekta često krivo navodi. [ŠIŠIĆ, 1928: 344, Strossmayer Račkome, Đakovo, 31.3.1875.]

54 ŠIŠIĆ, 1928: 355, Strossmayer Račkome, Đakovo, 26.5.1875.

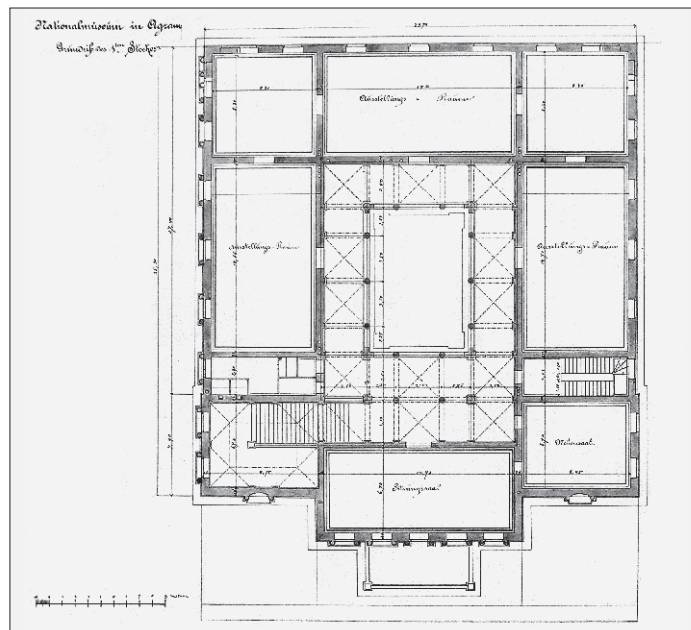
55 Iako je protiv njegova angaziranja bio Nikola Vorskak, kanonik pri Svetom Jeronimu u Rimu, koji je biskupa nastojao nagovoriti da angazira nekoga od talijanskih arhitekata, svojih prijatelja. [ŠIŠIĆ, 1928: 353, Rački Strossmayeru, Zagreb, 21.5.1875.]

56 STROSSMAYER, 1877.a: 2



SL. 2. F. SCHMIDT: TLOCRT PRIZEMLJA AKADEMIJE I GALERIJE SLIKA U ZAGREBU, 1875.

FIG. 2 F. SCHMIDT: ACADEMY AND THE GALLERY OF PAINTINGS IN ZAGREB, GROUND-FLOOR PLAN, 1875



SL. 3. F. SCHMIDT: TLOCRT PRVOGA KATA AKADEMIJE I GALERIJE SLIKA U ZAGREBU, 1875.

FIG. 3 F. SCHMIDT: ACADEMY AND THE GALLERY OF PAINTINGS IN ZAGREB, FIRST-FLOOR PLAN, 1875

PRVI PROJEKT ZA PALAĆU AKADEMIJE I GALERIJU SLIKA, 1875.

FIRST PROJECT FOR THE ACADEMY PALACE AND THE GALLERY OF PAINTINGS, 1875

Početkom 1875., upravo u doba kad je najintenzivnije pisao i objavljivao tekstove o *obnovi* hrvatske umjetnosti, kad je udario temelje restauraciji crkve svetoga Marka i katedrale u Zagrebu, biskup Strossmayer odlučio je istodobno započeti s realizacijom projekta sjedišta Akademije. Čini se da je ključnu ulogu u toj odluci odigrao spomenuti početak prijateljavanja s Isom Kršnjavim u Rimu na prijelazu 1874. na 1875. godinu⁵⁷, odnosno nastojanje da ga se imenuje profesorom povijesti umjetnosti na Zagrebackom sveučilištu. Smatrao je da nova katedra na Sveučilištu mora nužno biti vezana za njegovu galeriju slika⁵⁸, za koju se planiralo isprva da bude smještena u dogradnji Narodnoga doma u Opatičkoj 18, da bi se ubrzo potom, čini se već u veljači ili ožujku 1875., iskristalizirala ideja o potrebi izgradnje potpuno nove zgrade u kojoj bi bila smještena zajedno s uredima Akademije. Darovao je stoga JAZU-u 26. ožujka 1875. za ono doba golem iznos od 40.000 forinti za podizanje nove zgrade.⁵⁹ Kršnjavi je uvidio da njegova karijera u Hrvatskoj u potpunosti ovisi o tom projektu pa je sve do početka gradnje zgrade budno strepio nad svakim korakom u njegovoj realizaciji.

Svjestan da darovana svota, koliko god da je velika, nije dovoljna za izgradnju monumentalne palače, Strossmayer se odmah po povratku iz Rima u Hrvatsku u ožujku 1875., za-

jedno s Račkim, upustio u intenzivno lobiranje kod tadašnje hrvatske vlade s banom Ivanom Mazuranicom na čelu i kod vlasti grada Zagreba s gradonačelnikom Ivanom Vončinom da pripomognu gradnju palače dodjelom novčane potpore i zemljišta.⁶⁰ Obje su razine vlasti načelno poduprle inicijativu, a odbor Gradskog zastupstva gotovo je odmah donio odluku, što je dobro poznato, o darovanju zemljišta za njezinu izgradnju na zapadnom kraju Strossmayerove promenade, na platou Griča, uz palaču tadašnje Realne gimnazije.⁶¹

Da bi se osigurala daljnja potpora vlasti, trebalo je, međutim, imati završene projekte i troškovnik pa ih je Rački od travnja do srpnja 1875. posredovanjem Strossmayera stalno nastojao ishoditi od Schmidta, koji je, kako je spomenuto, u konačnici odabran kao arhitekt.

Koliko se dade zaključiti iz sačuvane korespondencije, Schmidt je počeo raditi na skicama za prvi projekt Akademije vjerojatno početkom svibnja 1875.⁶² Budući da je predviđao previse veličanstvenu zgradu, već početkom srpnja, na sugestiju Kršnjavoga, a i zbog nedostatka sredstava, prvi je put bio prisiljen pristupiti modifikaciji rješenja.⁶³ Ta prvotna skica, na žalost, nije sačuvana, pa

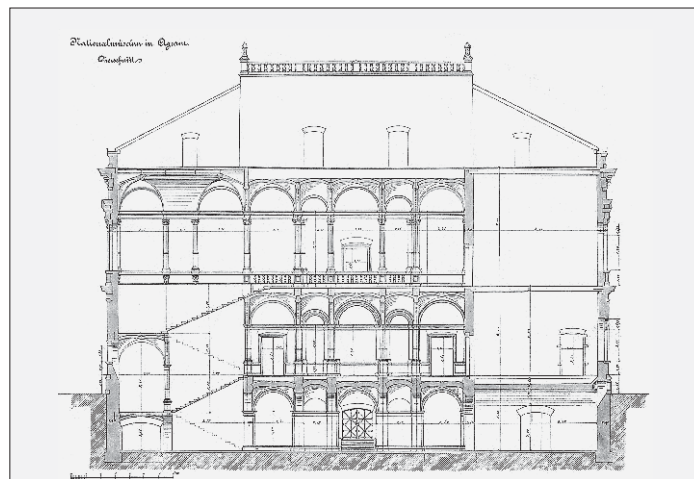
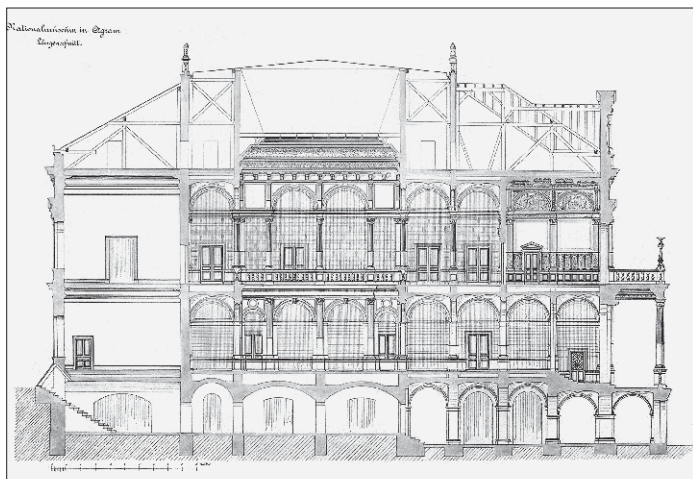
⁵⁷ DAMJANOVIĆ, 2008: 198

⁵⁸ ŠIŠIĆ, 1928: 333, Strossmayer Račkomu, Rim, 6.1.1875.

⁵⁹ *** 1875.a: 1; *** 1875.b: 72; HORVAT, 1925: 216-217; DULIBIĆ, PASINI TRZEC, 2018: 272-273

⁶⁰ ŠIŠIĆ, 1928: 342-343, Strossmayer Račkomu, Dakovo, 26.3.1875.

⁶¹ Strossmayer je o tome odmah obavijestio Kršnjavoga. [HR-HDA-804, KI, kut. 4, III/3, Strossmayer Kršnjavom, Dakovo (?), 29.3.1875.; KNEŽEVIĆ, 1996: 54]



nije poznato koliko se razlikuje od prvoga projekta za palaču. Čini se da je bila vrlo brzo gotova i nova skica ili preliminarni projekt, koji su potom sredinom srpnja 1875. donijeli osobno Strossmayer i Kršnjavi iz Beča u Zagreb.⁶⁴ Krajem istoga mjeseca biskup ga je donio na uvid tijelima Gradskoga poglavarstva, s kojima je u to doba raspravljao o (Schmidtovim) projektima za restauriranje crkve svetoga Marka.⁶⁵ Projekt za Akademiju Schmidt je u cijelosti završio tek u listopadu iste godine⁶⁶, ali ni tada nije bila donesena konačna odluka o njegovoj realizaciji.

Listovi prvoga projekta za palaču Akademije iz 1875. sačuvani su u ostavštini Friedricha Schmidta u Muzeju grada Beča, dok se jedna skica čuva i u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu.⁶⁷ Osim glavnoga pročelja i situacije (koji su objavljeni još u „Viencu” 1876.), sačuvane su još dvije verzije nacrtu bočnoga pročelja te tlocrti i presjeci (Sl. 2.-10.).

Projektom iz 1875. bila je predviđena gradnja jednokatne zgrade na visokim supstrukcijama u kojima bi se nalazio podrum, a koje bi se protezale ispod čitave palače. Iako funkcija podruma nije naznačena, može se pretpostaviti da bi služio kao skladište, a i trebao je izdici građevinu kako bi se ona bolje mogla vidjeti na platou. Prvi bi kat, po projektu, bio namijenjen uredima i knjižnici Akademije, dok bi se na drugome katu nalazila Galerija slika te prostrana i reprezentativno raščlanjena prostorija namijenjena sjednicama Akademije. (Sl. 2.-3.)

Sačuvani presjeci svjedoče kako bi u unutrašnjosti zgrada imala dvokatni, staklom natkriven atrij koji bi bio okružen arkadama, u prizemlju oslonjenima na stubove, a na katu na stupove. Središnji i reprezentativni prostori palače (poput dvorane za sjednice) bili bi bogato dekorirani (Sl. 4.-5.).

Projekt iz 1875. predviđao je vrlo zanimljivo rješenje pročelja. Supstrukcije bi bile raščlanjene nekom vrstom grube rustike, a prizemlje manje naglašenom rustikom. Pretpostavlja se da bi pročelja obaju katova bila izvedena od kamena, dok bi pročelje prvoga kata bilo prekriveno, sudeci po načinu na koji ga je prikazao Schmidt na projektu, fasadnom opekam. Prozori u središnjem, rizalitno istaknutom dijelu pročelja bili bi bogato uokvireni, dok bi se na bočnim stranama nalazile niše sličnih arhitektonskih odlika sa skulpturama. Ikonografski program skulptura nije, na žalost, naznačen niti u jednom sačuvanom pismu Strossmayera ili Schmidta iz 1875. Konačno, u zoni krovista palaču je trebao kruniti maleni zabat s grbom Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Osim za stupove trijema Schmidt je na preostalim dijelovima pročelja i u unutrašnjosti koristio korintski red pri oblikovanju stupova i pilastara (Sl. 6.).

Schmidt je izradio najmanje tri varijante prvoga projekta, no koliko su se u cjelini one razlikovale, zapravo se ne može pouzdano ustanoviti jer nisu sačuvani svi listovi projekta za sve tri varijante. U Muzeju grada Beča čuvaju se tako dvije varijante za bočno pročelje. Kolorirana i datirana varijanta, na kojoj stoji i Schmidtov potpis, predviđjela je uokvirivanje prozora na prvome katu polustupovima, dok je nekolorirana, nedatirana i nepotpisana predlagala jednostavnije rješenje prozora, uokvirenih plitkom arhitektonskom plastikom. Varijante se međusobno razlikuju i u rješenju krovista (Sl. 7.-8.).

Sl. 4. F. SCHMIDT: UZDUŽNI PRESJEK ZGRADE AKADEMIJE I GALERIJE SLIKA U ZAGREBU, 1875.

FIG. 4 F. SCHMIDT: ACADEMY BUILDING AND THE GALLERY OF PAINTINGS IN ZAGREB, LONGITUDINAL SECTION, 1875

Sl. 5. F. SCHMIDT: POPREČNI PRESJEK ZGRADE AKADEMIJE I GALERIJE SLIKA U ZAGREBU, 1875.

FIG. 5 F. SCHMIDT: ACADEMY BUILDING AND THE GALLERY OF PAINTINGS IN ZAGREB, CROSS-SECTION, 1875

62 NAD, CGO, Schmidt Strossmayeru, Beč, 2.5.1875.

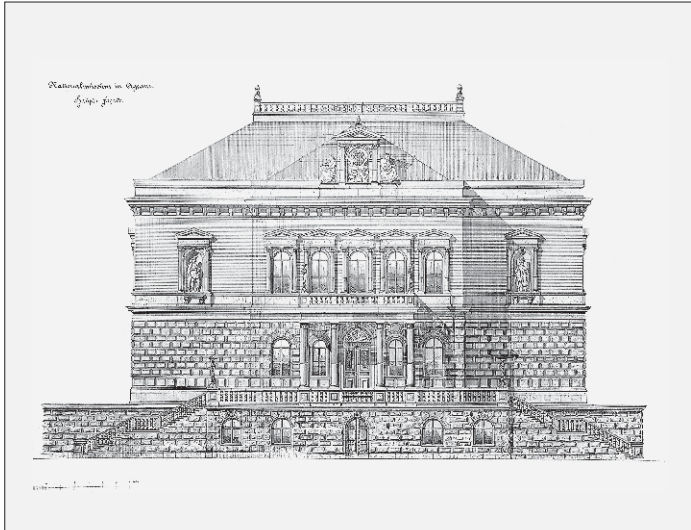
63 HR-AHAZU, XII A 332/4, Kršnjavi Rackom, 2.7.1875.

64 ŠIŠIĆ, 1928: 366, Strossmayer Rackom, Weidling, 18.7.1875.; KNEŽEVIĆ, 1996: 54

65 *** 1875.c: 3

66 NAD, CGO, Schmidt Strossmayeru, 2.10.1875.

67 HR-NAZ, DM, ZGN, sign III-33

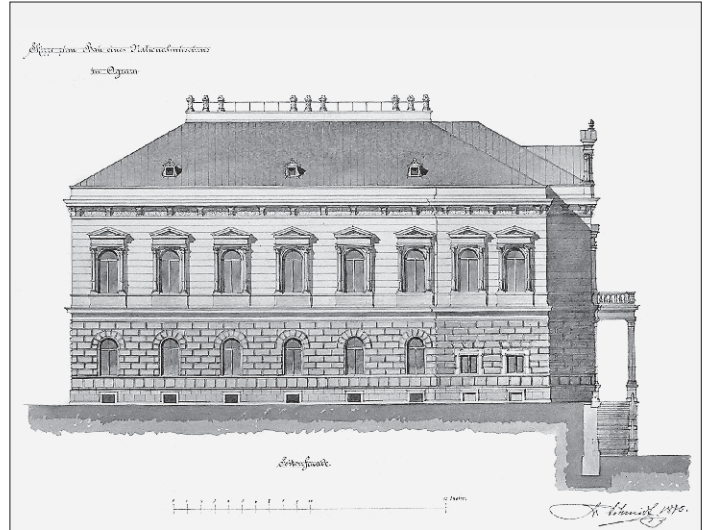


SL. 6. F. SCHMIDT: PROJEKT ZA GLAVNO PROČELJE AKADEMIJE I GALERIJE SLIKA U ZAGREBU, 1875.

FIG. 6 F. SCHMIDT: ACADEMY AND THE GALLERY OF PAINTINGS IN ZAGREB, MAIN FACADE, 1875

SL. 7. F. SCHMIDT: PROJEKT ZA BOČNO PROČELJE AKADEMIJE I GALERIJE SLIKA U ZAGREBU, KOLORIRANA I POTPISANA VARIJANTA, 1875.

FIG. 7 F. SCHMIDT: ACADEMY AND THE GALLERY OF PAINTINGS IN ZAGREB, SIDE FACADE, COLOURED AND SIGNED VERSION, 1875



U Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu čuva se pak jedan tlocrt palače Akademije koji se, suđeci po smjestaju stubišta, također može vezati za varijante prvoga projekta iz 1875., a koji je predviđao postavljanje kruznoga erker-a na ugao zgrade sa strane začelja.

U Schmidtovoj ostavštini u Muzeju grada Beča među projektima koji se odnose na palaču Akademije u Zagrebu nalazi se jedan list na kojem je olovkom skicirana zgrada koja bi mogla predstavljati upravo rješenje palače Akademije s erkerom na stražnjoj strani. Budući da projekt nije jasno signiran ni datiran, ne može se isključiti niti mogućnost da je zabunom umetnut u dosje koji se odnosi na zagrebačku Akademiju. Ako se odnosi na Zagreb, po svojoj prilici nastao nakon Schmidtova razgovora s predstavnicima zagrebačkoga Gradskog poglavarstva u jesen 1875., kada je taj arhitekt najavio stanovite promjene projekta za Akademiju, tada još uvijek predviđenu za lokaciju na Griču.⁶⁸ Taj je projekt predviđao građevinu približno sličnog volumena, ali drukčijega rješenja pročelja, koje bi u prizemlju bilo otvoreno s većim brojem prozorskih otvora; kat bi imao nešto jednostavnije raščlanjene bočne dijelove pročelja, bez niša sa skulpturama, dok bi erker bio iznimno bogato dekoriran i pokriven kupolom. Ta se skica u odnosu na preostale varijante prvoga projekta za Akademiju razlikuje donekle i u stilu. Na njoj se, naime, Schmidt u većoj mjeri oslonio na njemačku, a ne talijansku renesansu koja je bila osnovno polazište pri izradi (svih) ostalih projekata za palaču Akademije (Sl. 9.).

Do realizacije projekta iz 1875. neće doći, kako je već dobro poznato, zbog protivljenja ideji da se palača podigne na platou Griča. Ova su se protivljenja počela javljati već na sjednici na kojoj je, u travnju 1875., zagrebač-

ko Gradsko zastupstvo formalno odobrilo da-rovnicu za zemljište na toj lokaciji.⁶⁹ I Strossmayer i Schmidt i Racki i Kršnjavi smatrali su tu lokaciju iznimno poželjnom⁷⁰ jer bi Akade-mija postala jedna od najdominantnijih zgra-da u vizuri Zagreba. Kako je jedan od razloga odustajanja od lokacije bio strah dijela zagre-bačke političke elite da će se izgradnjom zgrade izgubiti omiljeno šetaliste, Kršnjavi je čak predlagao Schmidt da zgradu projektira tako da stoji na otvorenim arkadama i „da tako stvori terase i sjenovita mjesta za gos-podje, koji liep vidik uživati žele“, no kako bi se time cijena njezine izgradnje povisila za 30.000 forinti, od toga se odustalo (Sl. 10.).⁷¹

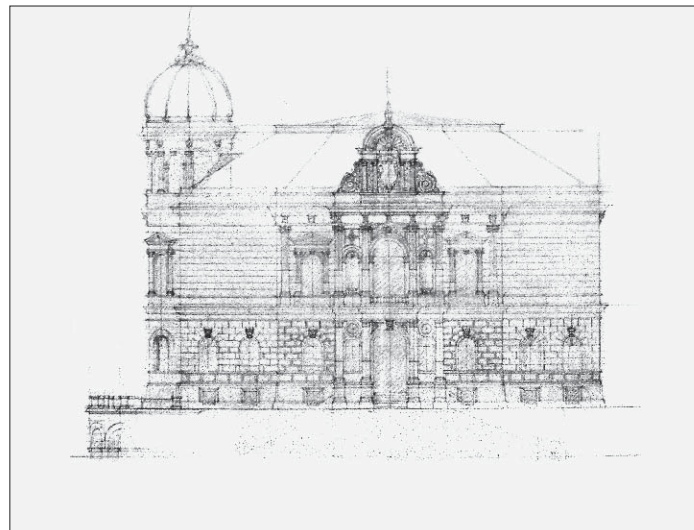
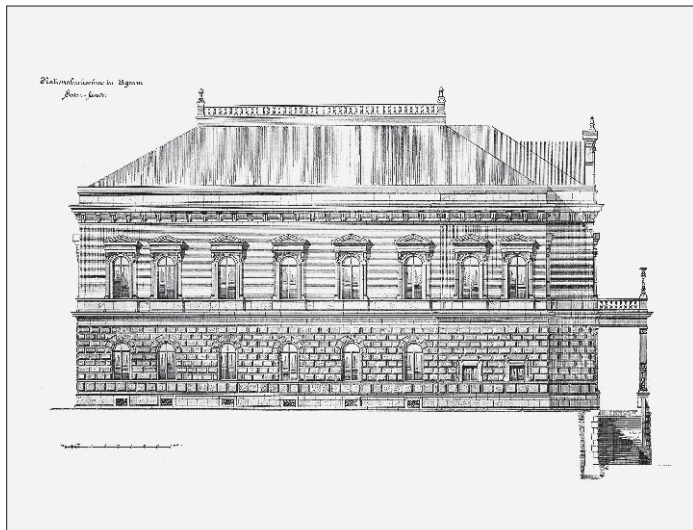
Nakon što se mjesecima realizacija projekta nije pomaknula s mrtve točke i kada je postajalo sve neizvjesnije hoće li se uspjati ishoditi zemljište na Griču, početkom 1876., u doba kad su se Kršnjavi, Strossmayer i Bollé intenzivno družili u Rimu, u prvome broju časopi-sa „Vienac“ iz te godine objavljeni su prvi Schmidtovi projekti za zgradu Akademije i Galerije. Radilo se nesumnjivo o pokušaju da se preko njihove atraktivnosti utječe na odluku Gradskoga zastupstva da odobri gornjo-gradsku lokaciju. Usprkos tekstu, kao i objavi niza članaka u zagrebačkom „Obzoru“, te osobnim zauzimanjima Rackoga, Kršnjavoga i Strossmayera kod političkih velikodostojni-

⁶⁸ ŠIŠIĆ, 1928: 379, Racki Strossmayeru, Zagreb, 7.10.1875.

⁶⁹ ŠIŠIĆ, 1928: 346, Racki Strossmayeru, Zagreb, 11.4.1875.; ŠIŠIĆ, 1928: 347, Strossmayer Rackomu, Đakovo, 18.4.1875.; ŠIŠIĆ, 1928: 349, Racki Strossmayeru, Zagreb, 23.4.1875.

⁷⁰ HR-AHAZU, XII A 332/7, Kršnjavi Rackom, Beč/Weidling, 27.6.1875.; ŠIŠIĆ, 1928: 377, Strossmayer Rackom, Đakovo, 2.10.1875.; ŠIŠIĆ, 1929: 4, Strossmayer Rackomu, Rim, 15.1.1876.

⁷¹ KRŠNJAVI, 1875: 1



ka, grad je ipak odlučio 10. travnja 1876. da je primjerenije zemljište za izgradnju palače na rubu Zrinskoga trga.⁷² Iako se ta odluka pokazala iznimno dalekovidnom, u prvi je mah razočarala i Strossmayera i Račkoga.⁷³ Smatrali su je odrazom indolencije i nezainteresiranosti gradskih vlasti za projekt. Naime, u isto je vrijeme i hrvatska vlada odugovlačila s odobravanjem novčane potpore za gradnju, tako da, usprkos svim očekivanjima, osim završenih projekata ni jedan drugi korak nije učinjen prema realizaciji zgrade Akademije.

Ove su okolnosti navele Račkoga da u nekoliko navrata, počevši od vremena kad je Schmidt radio na prvim projektima 1875. godine⁷⁴ sve do sredine 1876.⁷⁵, predloži Strossmayeru da se ne ide s gradnjom monumentalne građevine, već 'obične' kuće. Biskup, međutim, koliko se moglo ustanoviti, nikada nije prihvatio tu sugestiju. Stalno je nastojao Akademiji osigurati monumentalnu zgradu, zbog već spomenutog uvjerenja da će time utjecati na suvremenike kako bi i oni krenuli istim putem te stoga što „Zagreb napreduje, [pa] prema tomu napredku valja da sve ono napreduje, sto mu u oči pada”.⁷⁶ Mijenjanje lokacije palače, a potom i njezine namjene, iziskivalo je, međutim, izradu potpuno novih projekata za tu građevinu u mjesecima koji će uslijediti.

72 ŠIŠIĆ, 1929: 13, Rački Strossmayeru, Zagreb, 10.4. 1876.; KNEŽEVIĆ, 1996: 55

73 ŠIŠIĆ, 1929: 2, Rački Strossmayeru, Zagreb, 11.1.1876.

74 ŠIŠIĆ, 1928: 360, Rački Strossmayeru, Zagreb, 17.6. 1875.

75 ŠIŠIĆ, 1929: 41-42, Rački Strossmayeru, Zagreb, 27.8. 1876.

76 Strossmayer je ovo istaknuo pisuci o potrebi restauracije kapele koja je stajala uz franjevačku crkvu u Zagrebu. [STROSSMAYER, 1875.b: 30]

77 ŠIŠIĆ, 1929: 13, Rački Strossmayeru, Zagreb, 10.4. 1876.

DRUGI PROJEKT ZA PALAČU AKADEMIJE I GALERIJU SLIKA, 1876.

SECOND PROJECT FOR THE ACADEMY PALACE AND THE GALLERY OF PAINTINGS, 1876

Na spomenutoj konferenciji koju je Gradsko poglavarstvo 10. 4. 1876. godine održalo vezano za izgradnju palače Akademije, Franjo Rački složio se naposljetku s lokacijom na Zrinskom trgu, djelomično i stoga što su ga uvjerali da je ona povoljnija, s obzirom na to da bi samo izgradnja temelja na platou Griča stajala dvadeset-trideset tisuća forinti, a ne bi bilo ni mjesta za zgradu većih dimenzija.⁷⁷

I su Kršnjavoga ta je odluka iznimno razočarala. Tumačio ju je odrazom neupućenosti u

SL 8. F. SCHMIDT: PROJEKT ZA BOČNO PROČELJE AKADEMIJE I GALERIJE SLIKA U ZAGREBU, NEKOLORIRANA I NEPOTPISANA VARIJANTA, 1875.

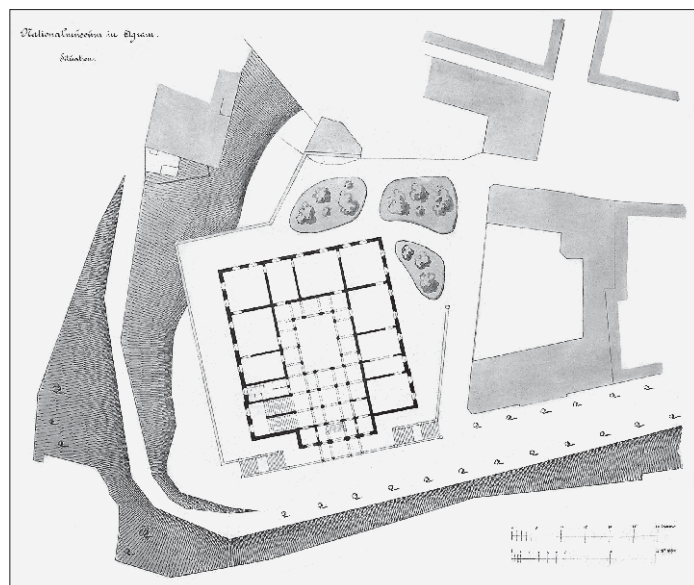
FIG. 8 F. SCHMIDT: ACADEMY AND THE GALLERY OF PAINTINGS IN ZAGREB, SIDE FACADE, NON-COLOURED AND UNSIGNED VERSION, 1875

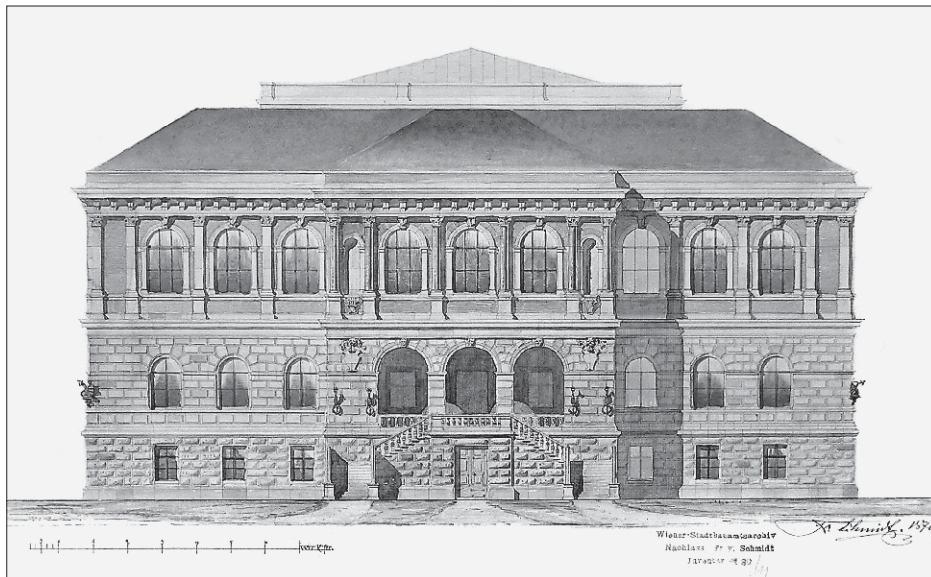
SL 9. F. SCHMIDT: SKICA ZA PROČELJE ZGRADE AKADEMIJE I GALERIJE SLIKA U ZAGREBU U STILU NJEMAČKE NEORENESANSE S ERKEROM, 1875. (?)

FIG. 9 F. SCHMIDT: ACADEMY BUILDING AND THE GALLERY OF PAINTINGS IN ZAGREB, FACADE IN GERMAN NEO-RENAISSANCE STYLE, WITH BAY WINDOW, SKETCH, 1875 (?)

SL 10. F. SCHMIDT: TLOCRT I POLOŽAJNI NACRT AKADEMIJE I GALERIJE SLIKA U ZAGREBU, PREDVIĐENE ZA PLATO GRICA, 1875.

FIG. 10 F. SCHMIDT: ACADEMY AND THE GALLERY OF PAINTINGS IN ZAGREB, FLOOR PLAN AND LAYOUT PLAN, PLANNED FOR THE PLATEAU ON GRIC, 1875



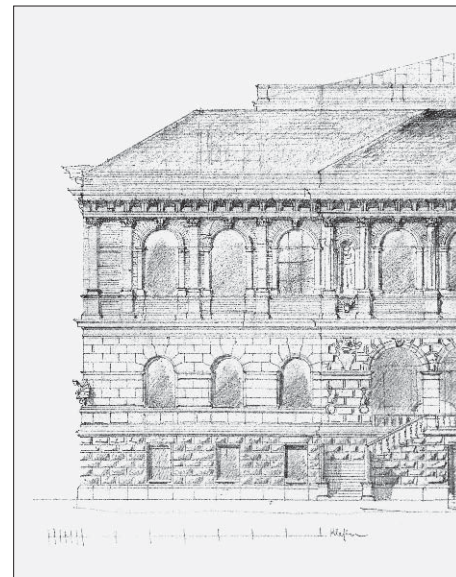


Sl. 11. F. SCHMIDT: PROJEKT ZA GLAVNO PROČELJE AKADEMIJE I GALERIJE SLIKA U ZAGREBU, 1876.

FIG. 11 F. SCHMIDT: ACADEMY AND THE GALLERY OF PAINTINGS IN ZAGREB, MAIN FACADE, 1876

Sl. 12. F. SCHMIDT (?): SKICA GLAVNOGA PROČELJA AKADEMIJE I GALERIJE SLIKA U ZAGREBU, 1876.

FIG. 12 F. SCHMIDT (?): ACADEMY AND THE GALLERY OF PAINTINGS IN ZAGREB, MAIN FACADE, SKETCH, 1876



estetska pitanja članova zagrebačkoga poglavarstva: „Galerija slika namijenjena je pobuditi ukus i poznavanje ljepote, koji sad u Zagrebu odlučivahu o tom pitanju živili su i ostarili u podpunom estetičnom barbarstvu.”⁷⁸ Svjestan, međutim, da bi otpor novoj lokaciji palače samo odgodio početak njezine izgradnje, zajedno s Račkim nastojao je uvjeriti Strossmayera da je prihvati. Bez većega otpora, svjestan situacije, a i zbog želje da sto prije počne izgradnja palače, biskup je već sredinom travnja 1876. pristao na novu lokaciju⁷⁹ pa se moralo započeti s izradom novih projekata prilagođenih Zrinskom trgu.

Naručio ih je u ime Akademije Rački tijekom travnja 1876., definirajući pritom troškove podizanja zgrade na sedamdeset do osamdeset tisuća forinti.⁸⁰ Kao glavni posrednik između Schmidta s jedne te Strossmayera i Račkoga s druge strane, vezano za ovaj projekt sada je već počeo raditi isključivo Bollé.⁸¹ Sudeći po riječima Kršnjavoga upućenim Račkom („Kako znadete, precastni gospodine, Šmidt doduse dirigira radnju, ali arhitekt Bollé, njegov učenik, neposredno izradjuje sve osnove”)⁸² i Lacku Mrazoviću („g. Bollé, arhitekt koji će Šmidtov plan za galeriju izraditi an detail, vratio se je ovih dana u Beč sa dva mjesecnog putovanja po Italiji gdje je poglavito učio detaile za gradnju galerije”)⁸³ – Bolléu se može pripisati i dio autorstva projekta zgrade, iako na svim sačuvanim listovima projekta iz 1876. stoje samo Schmidtovi potpisi.

Prije nego što se završi novi projekt bio je nuždan Bolléov posjet Zagrebu i pregledavanje novoga zemljišta, no smrt arhitektove majke onemogućila ga je da dođe sve do lipnja 1876.⁸⁴ nakon čega je tek, čini se, započeo intenzivniji rad na novim projektima za Akade-

miju. Kako je Bollé pri izvidu terena procijenio da će ukupni troškovi gradnje biti daleko veći, između 120 i 140 tisuća forinti, na početak radova još se nije moglo ni misliti.⁸⁵

U trenutku kad je zemljište na Zrinskom trgu predano Akademiji za izgradnju palače (9. 6. 1876.), usprkos svim požurivanjima Schmidta,⁸⁶ možda i zbog nejasne novčane situacije, druga serija projekta još uvijek nije bila gotova.⁸⁷ Završena je do početka kolovoza 1876. i njome je definitivno bilo predviđeno da će izgradnja stajati 120.000 forinti.⁸⁸ Ova je svota odmah postala osnovni problem pri realizaciji projekta. Rački je smatrao da vlada neće odobriti dovoljnu pomoć kako bi se mogla izvesti ovako reprezentativna zgrada.⁸⁹ Strossmayer, međutim, nije htio odustati od monumentalne građevine. U trenutku kad se počelo raditi na novim projektima, ponovno je naglasio ulogu koju bi zgrada Akademije i Galerije trebala imati u zagrebačkoj arhitekturi „Ova sgrada valja da bude uzorna. To je početak koji će led u Zagrebu probiti.”⁹⁰ S obzirom na ova očekivanja, ne čudi reprezen-

⁷⁸ HR-AHAZU, XI A/Krs. I. 16, Kršnjavi Strossmayeru, Rim, 19.4.1876.

⁷⁹ Šišić, 1929: 14, Strossmayer Račkomu, Dakovo, 15.4.1876.

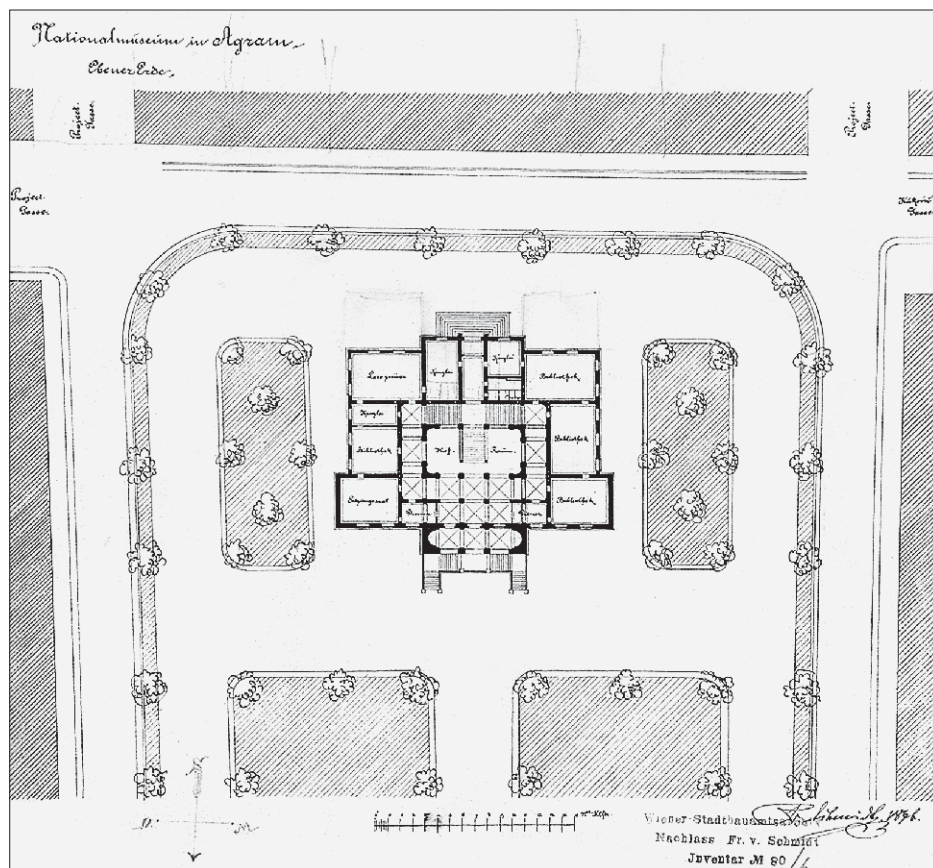
⁸⁰ Šišić, 1929: 14, Rački Strossmayeru, Zagreb, 26.4.1876.

⁸¹ NAD, CGO, br. 16-1876., Schmidt Strossmayeru, Beč, 23.4.1876.

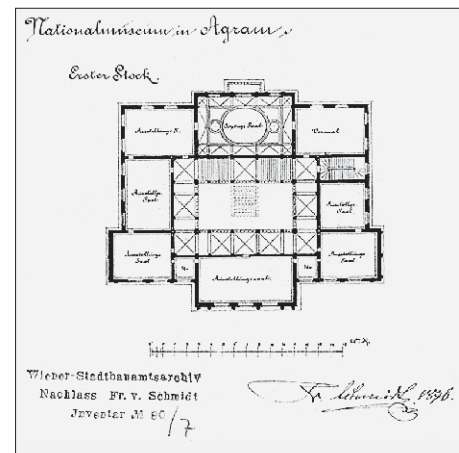
⁸² HR-AHAZU, XII A 332/3, Kršnjavi Račkom, Rim, 22.1.1876. (Pismo je datirano 22.1.1875., ali očito je riječ o pogrešci u pisanju.)

⁸³ TARTAGLIA KELEMEN, 1973: 218; Kršnjavi Mrazoviću, s. d., s. l., Rim (?), sredina travnja 1876.

⁸⁴ NAD, CGO, br. 47, Schmidt Strossmayeru, Beč, 24.5.1876.



SL. 13. F. SCHMIDT: TLOCRT PRIZEMLJA AKADEMIJE I GALERIJE SLIKA U ZAGREBU S PRIJEDLOKOM SMJESTAJA ZGRADE U JUŽNOM DIJELU ŽRINSKOGA TRGA, 1876.
FIG. 13 F. SCHMIDT: ACADEMY AND THE GALLERY OF PAINTINGS IN ZAGREB, GROUND-FLOOR PLAN WITH A SITE PROPOSAL FOR THE BUILDING ON THE SOUTHERN SIDE OF ŽRINSKI SQUARE, 1876



SL. 14. F. SCHMIDT: TLOCRT PRVOGA KATA AKADEMIJE I GALERIJE SLIKA U ZAGREBU, 1876.
FIG. 14 F. SCHMIDT: ACADEMY AND THE GALLERY OF PAINTINGS IN ZAGREB, FIRST-FLOOR PLAN, 1876

tativnost (i) drugoga projekta za palaču Akademije (Sl. 11.).

Projekt iz 1876. koji dosad, koliko je poznato, nije analiziran u stručnoj literaturi⁹¹, sačuvan je u trima listovima (glavno pročelje, te tlocrti prizemlja i prvoga kata) u ostavštini Friedricha Schmidta u Muzeju grada Beča. U Nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu čuvaju se dva tlocrta kao i polovica skice za projekt glavnoga pročelja (Sl. 12.), koja je gotovo identična rješenju glavnoga pročelja sačuvanoga u Beču (jedina se veća razlika uočava u rješenju niša na rizalitu glavnoga pročelja).

U odnosu na prvi projekt Schmidt i Bollé zadržavaju samo stilsko polazište, dok rješenje pročelja, a djelomično i prostorno ustrojstvo građevine, bitno mijenjaju. U početku rada na drugom projektu, kada mu se još činilo da neće biti potrebne znatnije promjene, Bollé je jasno definirao da će se u novome projektu ispustiti postojeće supstrukcije i da će se podići *pian tereno* jer nisu potrebni na ravnome terenu Žrinskoga trga. Kršnjavi mu je tada sugerirao da prostore Galerije na prvom katu otvori većim prozorima, što je doista i prihvaćeno.⁹²

Rješenje pročelja po drugome projektu iznimno je atraktivno. Schmidt se (u suradnji s Bolléom) ponovno odlučuje na korištenje triju tipova raščlambe – grubo obrađeni kamen namjeravao je postaviti na pročelje razizemlja, glatko obrađeni kamen predvidio je za visoko prizemlje, a kombinaciju kamena i fasadne opeke za pročelje prvoga kata. Središnji, rizalito istaknuti dio pročelja bio bi na prvom katu naglašen prislonjenim stupovima, dok bi bočne dijelove glavnoga pročelja raščlanjivali pilastri. Korintski slog i dalje je korišten kao polazište. Na zidu uz lukove glavnoga ulaza nalazile bi se svjetiljke izvedene od kovana željeza, iznad kojih bi se nalazila polja vjerojatno namijenjena za grbove,

85 ŠIŠIĆ, 1929: 28, Strossmayer Rackomu, Dakovo, 13.6.1876.; ŠIŠIĆ, 1929: 28-29, Racki Strossmayeru, Zagreb, 19.6.1876.

86 ŠIŠIĆ, 1929: 24, Racki Strossmayeru, Zagreb, 12.5.1876.

87 KNEŽEVIĆ, 1996: 55

88 ŠIŠIĆ, 1929: 37-38, Strossmayer Rackomu, Weidling, 6.8.1876.

89 ŠIŠIĆ, 1929: 41-42, Racki Strossmayeru, Zagreb, 27.8.1876.

90 HR-HDA-804, Kl, kut. 4, III/3, Strossmayer Kršnjavom, Dakovo (?), 16.4.1876.

91 Pročelje je objavljeno, bez analize, u: HAIKO, KASSALMIKULA, 1991: 148-149

92 HR-AHAZU, XII A 332/13, Kršnjavi Rackom, Rim, 19.4.1876.

dok su na uglovima glavnoga pročelja planirani zanimljivi držači baklji (njem. *Fackelhalter*), koje Schmidt direktno preuzima iz renesansne arhitekture⁹³, vjerojatno nadahnut Bolléovim crtežima iz Italije. Pretpostavlja se da se planiralo postavljanje skulptura u niše prvoga kata, no nikakav ikonografski program ni u ovome slučaju nije bio specificiran.

I na drugom projektu Schmidt i Bollé zadržali su ideju da se u prizemlju zgrade nalaze prostori namijenjeni uredima i knjižnici Akademije, dok bi se na prvom katu nalazila Galerija i svečana soba koja bi bila posebno bogato ukrašena. Središnji bi prostor opet činio staklom natkriven atrij, koji bi, međutim, djelom bio ispunjen monumentalnim stubištem. Neobično rješenje može se isticati samo iz tlocrta, jer se presjeci iz serije projekata iz 1876. nisu mogli pronaći (Sl. 13.-14.).

Projekt iz 1876. oslanja se na uobičajena rješenja za muzejske zgrade 19. stoljeća. Osobito podsjeća na građevine već spomenute u ovome tekstu – Klenzeovu minhensku Pinakoteku⁹⁴ i Semperovu drezdensku galeriju, no stanovite se sličnosti uočavaju i sa zgradom *École des beaux-arts* Félixa Dubana u Parizu (1832.-1870.)⁹⁵, koju je Schmidt mogao poznavati jer je aktivno sudjelovao na Svjetskoj izložbi u Parizu 1867. ili preko arhitektonskih časopisa. Dakako, uvijek se postavlja pitanje u kolikoj su se mjeri svi ovi arhitekti u svojim projektima oslanjali na potencijalne zajedničke uzore iz arhitekture 15. i 16. stoljeća.

Da je izvedena prema ovome projektu, palača Akademije i Galerije bila bi bolje proporcionirana negoli je današnja zgrada. Privlačnosti rješenja pridonosi i predviđena upotreba kamena na pročeljima i prizemlja i prvoga kata, kao i elegantno rješenje ulaza. S obzirom na to da bi bila znatno niža, istodobno bi zasigurno bila manje prisutna u slici grada.

TRÉCI PROJEKT ZA PALAČU AKADEMIJE, GALERIJU SLIKA I ARHEOLOŠKI ODJEL NARODNOGA MUZEJA, 1877.

THIRD PROJECT FOR THE ACADEMY PALACE, THE GALLERY OF PAINTINGS, AND THE ARCHAEOLOGICAL DEPARTMENT OF THE NATIONAL MUSEUM, 1877

Sudeći po sačuvanom tlocrtu prizemlja Akademije prema projektu iz 1876. (Sl. 13.), Schmidt je predvidio podizanje zgrade na sredini južnoga dijela Zrinskoga trga, a ne na njegovu rubu, koje je i Kršnjavi ocjenjivao kao pogodnije mjesto⁹⁶, vjerojatno stoga što je mislio da će time doći više do izražaja. U trenutku kad je ovaj projekt bio završen, još uvijek, međutim, nije bilo do kraja definirano pitanje smještaja palače. Lokacija na rubu

trga, na kojoj će palača na kraju biti i podignuta, predstavljala je daleko skuplje rješenje jer se trebalo pristupiti otkupu privatnoga zemljišta.

Konačna odluka o smještaju palače donesena je tek 6. siječnja 1877., kad je Gradsko poglavarstvo pristalo izdvojiti 40.000 forinti za otkup zemljišta.⁹⁷

Uz pitanje lokacije, drugo ključno pitanje koje se protezalo od nastanka ideje o gradnji palače do početka njezine izgradnje odnosilo se na institucije koje bi trebala udovoljavati. Uz Akademiju i Galeriju, Kršnjavi je isprva htio da se u istoj zgradi nađe i prostorija za izlaganje djela umjetničkog obrta, zatim Obrtnička muška i ženska škola, prostorija za zbirku bakroreza te knjiga o umjetnosti i umjetničkom obrtu, prostorija za periodične izložbe Društva umjetnosti, pa čak i prostorija namijenjena prodavanju umjetnina i obrtnina. S druge strane, smatrao je da bi Akademija za svoje urede trebala sagraditi posebnu zgradu, čime bi se dobila jedna građevina namijenjena samo za muzej i izložbe (a time bi i on imao veću slobodu u djelovanju).⁹⁸

Smjestiti sve institucije koje je Kršnjavi priželjkivao pod krov jedne zgrade pokazat će se nemogućim, no na kraju će se ipak uz urede Akademije i Galeriju u palači na Zrinskom trgu smjestiti Arheološki odjel Narodnoga muzeja. Zamisao o zajedničkom skucivanju ovih triju institucija rodila se paralelno s radanjem ideje o samoj palači, tijekom 1875. i od samih početaka biskup Strossmayer nije imao ništa protiv nje.⁹⁹ Ponovno će se iskristalizirati u jesen 1876. godine. Nakon što godinama Akademija nije uspjela dobiti sredstva od vlade za podizanje svoje zgrade Sabor je konačno odobrio čak 80.000 forinti za tu svrhu, više negoli su Racki i Strossmayer očekivali. U službenom dopisu Akademiji od 5. 12. 1876. godine vlada je, međutim, uvjetovala isplatu tog iznosa ustupanjem nekadašnjega Narodnog doma u Opatičkoj 18 (u kojem su se tada nalazili uredi Akademije) Odjelu za pravosuđe i smještanjem u novu zgradu Akademije i Arheološkoga odjela Narodnoga muzeja.¹⁰⁰

⁹³ BURCKHARDT, 1912: 305

⁹⁴ Osobito je slično rješenje prvoga kata istočne fasade Pinakoteke i Schmidtovo rješenje najvišega kata palače Akademije. Pogledati: BUTTLAR, 2014: 247-265

⁹⁵ Pogledati: LEVINE, 2018: 495-499

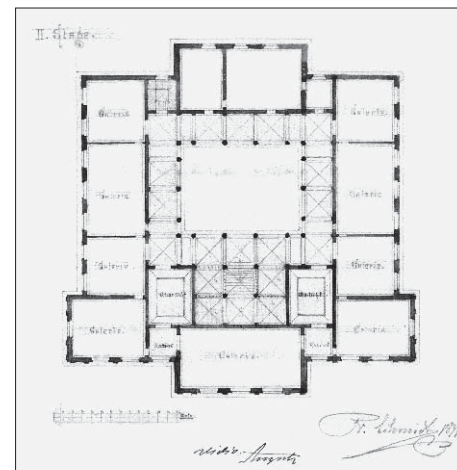
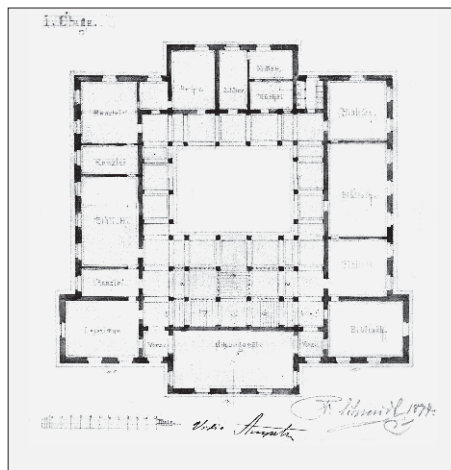
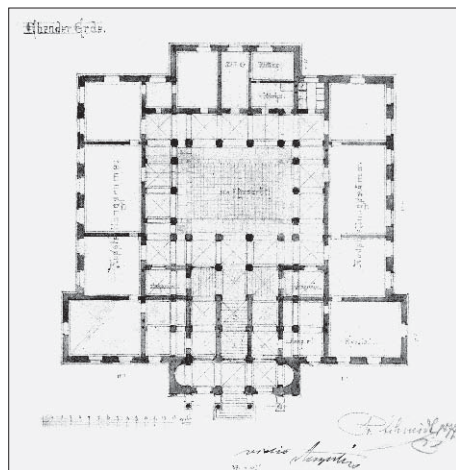
⁹⁶ HR-AHAZU, XII A 332/3, Kršnjavi Rackom, Rim, 22.1.1876. (Pismo je datirano 22.1.1875., ali očito je riječ o pogrešci u pisanju.)

⁹⁷ KNEŽEVIC, 1996: 55-60

⁹⁸ HR-AHAZU, XII A 332/6, Kršnjavi Rackom, Weidling, 8.6.1875.; DULIBIC, PASINI TRZEC, 2018: 274

⁹⁹ ŠIŠIĆ, 1928: 376; Strossmayer Rackomu, Dakovo, 28.9.1875.

¹⁰⁰ HR-HDA-804, KI, kut. 4, III/3, Strossmayer Kršnjavom, Dakovo (?), 28.9.1876.; ŠIŠIĆ, 1929: 71, Racki Strossmayer-



Kako ni prvim ni drugim Schmidtovim projektom nije bilo predviđeno da ova institucija bude udomljena zajedno s Akademijom i Galerijom, moralo se pristupiti izradi potpuno novoga projekta.¹⁰¹ Začudo, novi je projekt bio u osnovnim crtama iznimno brzo završen – već do veljače 1877.¹⁰² I njega je Schmidt radio u suradnji s Bolléom.¹⁰³ Odmah nakon što je poslan u Zagreb Akademija ga dostavlja vladi¹⁰⁴ koja ga odobrava već 19. veljače 1877.¹⁰⁵ Iako se Bolléu isprva činilo da se može zadržati prijašnje rješenje za palaču¹⁰⁶, naposljetku se ipak moralo pristupiti izradi potpuno novoga projekta. Stil građevine, dakako, ostaje isti – „renaissance XVI. vijeka”¹⁰⁷, pojedini detalji rasčlambe također, ali zgrada sada dobiva cijeli jedan novi kat, i to za osiguravanje dovoljnog prostora za izlaganje arheoloških nalaza.

Projekt odobren u veljači 1877. nije, međutim, još uvijek bio izvedbeni. Zapravo, dosad nije bio poznat jer su listovi toga projekta (u dvije međusobno srodne, ali ne posve istovjetne varijante) sačuvani u privatnoj zbirci g. Jure Gasparca u Zagrebu i u Muzeju grada Beča.

Projekt za glavno pročelje koji se čuva u Muzeju grada Beča bez ikakve je sumnje onaj

koji je Schmidt poslao na uvid i odobrenje jer ga je ovjerio Juraj Augustin, tadašnji predstojnik Gradjevnog odsjeka Unutarnjeg odjela Hrvatske zemaljske vlade (Sl. 18.). On se razlikuje u pojedinim detaljima u odnosu na rješenje na koloriranom projektu, koji je vjerojatno poslan biskupu Strossmayeru na uvid, a koji se čuva danas u zbirci g. Gašparca, i to ponajprije po načinu rasčlambe prizemlja (Sl. 1.). Prema koloriranoj varijanti bilo je predviđeno postavljanje drukčijeg tipa rustike ispod prozora, lukovi prozora bili bi naglašeni ključnim kamenovima, a ugao rizalito istaknutog središnjega dijela pročelja bio bi zaključen pilastrima, dok je po nekoloriranoj verziji Schmidt predvidio postavljanje pilastara. Obje su predvidale, kao i projekt iz 1876., postavljanje takozvanih nosača baklji na uglovima (Sl. 15.-17.).

IZVEDBENI PROJEKT ZA PALAČU AKADEMIJE, GALERIJE I ARHEOLOŠKOG ODJELA NARODNOGA MUZEJA, 1877.

DETAILED TECHNICAL DESIGN FOR THE ACADEMY PALACE, THE GALLERY, AND THE ARCHAEOLOGICAL DEPARTMENT OF THE NATIONAL MUSEUM, 1877

Na osnovi Schmidtova projekta poslanoga vladi u veljači 1877. godine, troškovnik za izgradnju palače sastavio je inženjer grada Zagreba Rupert Melkus, koji je potom, na molbu Akademije, provjerio Schmidt. Osim što je trebao provjeriti troškovnik, Schmidt je zamoljen i da prema primjedbama Akademije (vjerojatno samoga Rackoga) unese dodatne promjene u projekt, „koje su smjerale za tim, da akademijska palača bude što jeftinija, ne dirajući ipak u njezinu čvrstoću i ljepotu”.¹⁰⁸ Ta je molba inicirala nastanak izvedbenog

SL. 15. F. SCHMIDT: TLOCRT PRIZEMLJA (NAMIJENJENOGA ARHEOLOŠKOM ODJELU NARODNOGA MUZEJA) PREMA PROJEKTU IZ VELJAČE 1877.

FIG. 15 F. SCHMIDT: GROUND-FLOOR PLAN (INTENDED FOR THE ARCHAEOLOGICAL DEPARTMENT OF THE NATIONAL MUSEUM) ACCORDING TO THE DESIGN FROM FEBRUARY, 1877

SL. 16. F. SCHMIDT: TLOCRT PRVOGA KATA (NAMIJENJENOGA UREDIMA AKADEMIJE) PREMA PROJEKTU IZ VELJAČE 1877.

FIG. 16 F. SCHMIDT: GROUND-FLOOR PLAN (INTENDED FOR THE ACADEMY'S OFFICES) ACCORDING TO THE DESIGN FROM FEBRUARY, 1877

SL. 17. F. SCHMIDT: TLOCRT DRUGOGA KATA (NAMIJENJENOGA GALERIJI SLIKA) PREMA PROJEKTU IZ VELJAČE 1877.

FIG. 17 F. SCHMIDT: SECOND-FLOOR PLAN (INTENDED FOR THE GALLERY OF PAINTINGS) ACCORDING TO THE DESIGN FROM FEBRUARY, 1877

ru, Zagreb, 11.11.1876. HR-HDA-804, Kl, kut. 4, III/2, Rački Kršnjavom, Zagreb, 11.12.1876. HORVAT, 1925: 218; DULIBIĆ, PASINI TRZEC, 2018: 280

¹⁰¹ ŠIŠIĆ, 1929: 71, Rački Strossmayeru, Zagreb, 11.11.1876; HORVAT, 1925: 219

¹⁰² NAD, CGO, br. 32-1877., Schmidt Strossmayeru, Beč, 27.1.1877

¹⁰³ NAD, CGO, br. 32-1877, Bollé Strossmayeru, Beč, 27.1.1877.

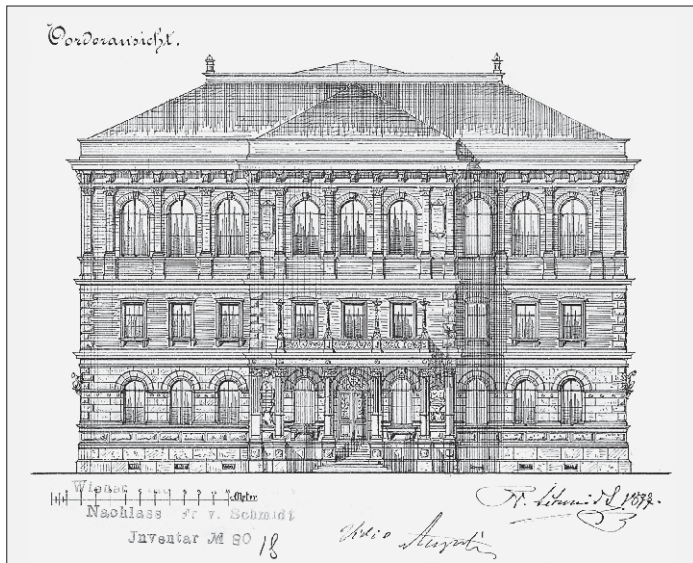
¹⁰⁴ KNEŽEVIĆ, 1996: 61

¹⁰⁵ HORVAT, 1925: 219; ŠIŠIĆ, 1929: 91, Rački Strossmayeru, Zagreb, 23.2.1877.

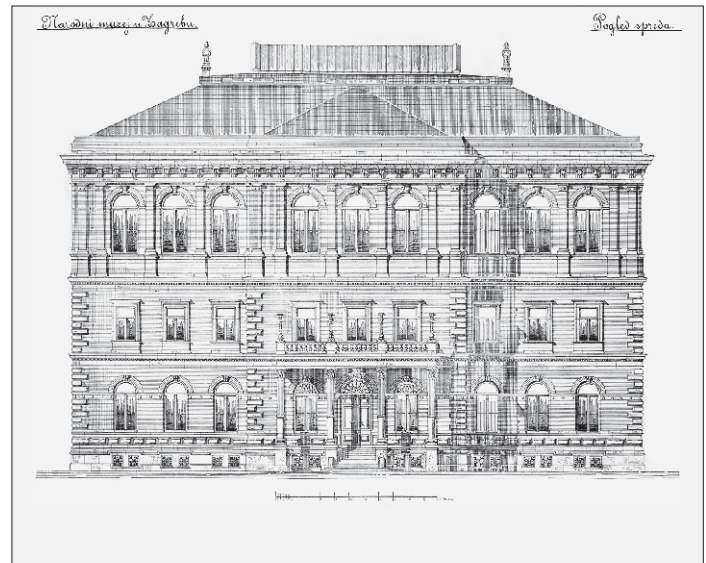
¹⁰⁶ DULIBIĆ, PASINI TRZEC, 2018: 280

¹⁰⁷ *** 1877.a: 3

¹⁰⁸ HORVAT, 1925: 219



SL. 18. F. SCHMIDT: PROJEKT ZA GLAVNO PROČELJE ZGRADE AKADEMIJE, ARHEOLOŠKOG ODJELA NARODNOGA MUZEJA I GALERIJE SLIKA U ZAGREBU, 1877., NEKOLORIRANA VARIJANTA
 FIG. 18 F. SCHMIDT: ACADEMY, ARCHAEOLOGICAL DEPARTMENT OF THE NATIONAL MUSEUM AND THE GALLERY OF PAINTINGS IN ZAGREB, MAIN FACADE, NON-COLOURED VERSION, 1877



SL. 19. F. SCHMIDT: IZVEDBENI PROJEKT ZA GLAVNO PROČELJE ZGRADE AKADEMIJE, ARHEOLOŠKOG ODJELA NARODNOGA MUZEJA I GALERIJE SLIKA U ZAGREBU, SVIBANJ-LIPANJ 1877.
 FIG. 19 F. SCHMIDT: DETAILED TECHNICAL DESIGN FOR THE MAIN FACADE OF THE ACADEMY BUILDING, THE ARCHAEOLOGICAL DEPARTMENT OF THE NATIONAL MUSEUM, AND THE GALLERY OF PAINTINGS IN ZAGREB, MAY-JUNE 1877

SL. 20. F. SCHMIDT: IZVEDBENI PROJEKT ZA ZAČELJE ZGRADE AKADEMIJE, ARHEOLOŠKOG ODJELA NARODNOGA MUZEJA I GALERIJE SLIKA U ZAGREBU, SVIBANJ-LIPANJ 1877.
 FIG. 20 F. SCHMIDT: DETAILED TECHNICAL DESIGN FOR THE BACK SIDE OF THE ACADEMY BUILDING, THE ARCHAEOLOGICAL DEPARTMENT OF THE NATIONAL MUSEUM, AND THE GALLERY OF PAINTINGS IN ZAGREB, MAY-JUNE 1877

SL. 21. F. SCHMIDT: IZVEDBENI PROJEKT ZA BOČNU FASADU ZGRADE AKADEMIJE, ARHEOLOŠKOG ODJELA NARODNOGA MUZEJA I GALERIJE SLIKA U ZAGREBU, SVIBANJ-LIPANJ 1877.
 FIG. 21 F. SCHMIDT: DETAILED TECHNICAL DESIGN FOR THE SIDE FACADE OF THE ACADEMY BUILDING, THE ARCHAEOLOGICAL DEPARTMENT OF THE NATIONAL MUSEUM, AND THE GALLERY OF PAINTINGS IN ZAGREB, MAY-JUNE 1877

109 Izvedbeni projekt sačuvan je u nekoliko institucija – u Kabinetu za arhitekturu i urbanizam HAZU-a [MARTINČIĆ, 2007: 66-69], Arhivu HAZU-a [HR-AHAZU, fototeka V-23], privatnoj zbirci J. Gasparca, Muzeju grada Beča. Bio je izložen na izložbi: JAŠO, PAIĆ-VUKIĆ, 2011. Objavljen je u: ANTOLEČ, 1882. te u gotovo svim kasnijim tekstovima vezanim uz povijest JAZU-a/HAZU-a ili Strossmayerove galerije.

110 NAD, CGO, br. 57-1877, Bollé Strossmayeru, 22.3.1877.

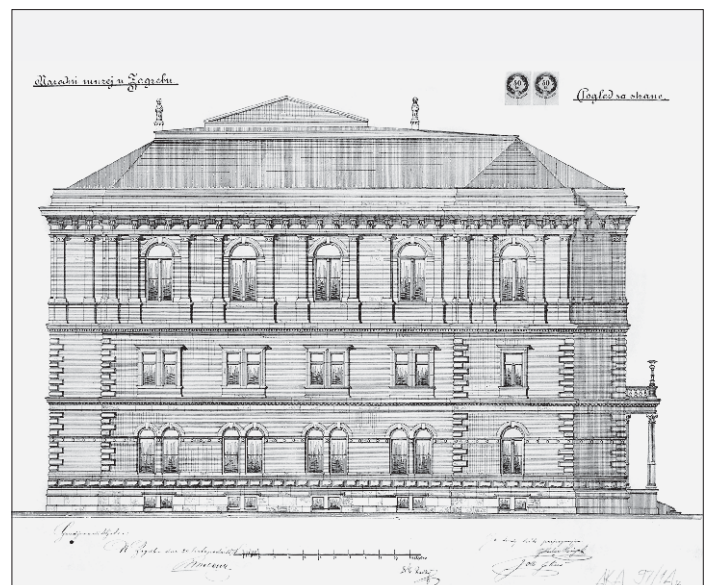
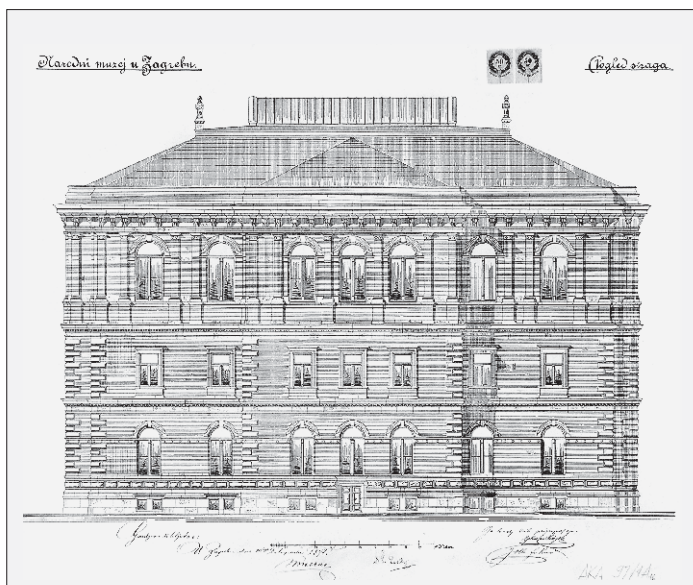
111 NAD, CGO, br. 74-1877, Schmidt Strossmayeru, Beč, 9.4.1877.; AHAZU XII A 645/1, Schmidt Rackomu, Beč, 12.4.1877.; ŠIŠIĆ, 1929: 102, Racki Strossmayeru, Zagreb, 18.4.1877.

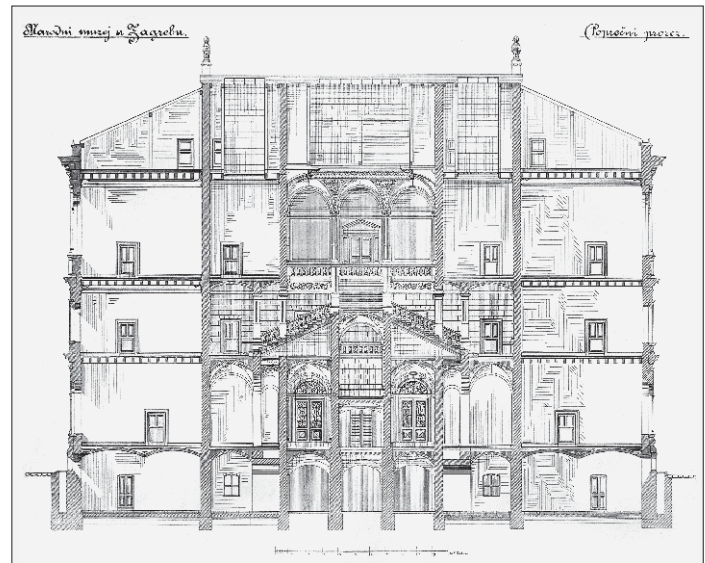
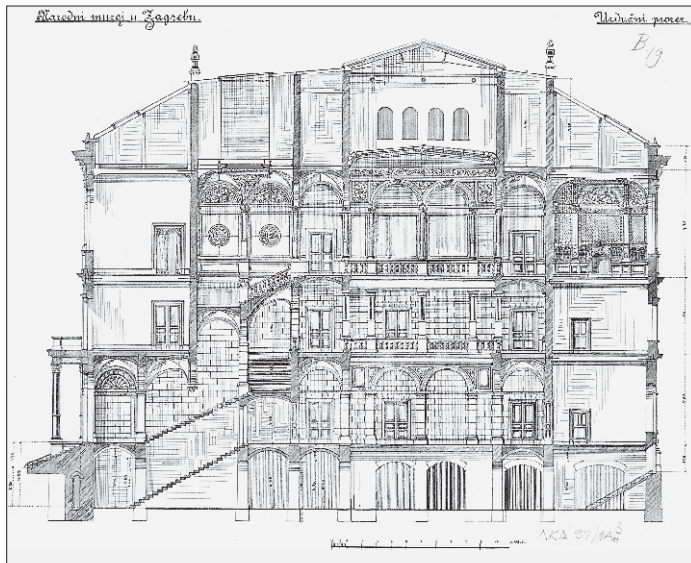
112 NAD, CGO, br. 125-1877, Schmidt Drohojovskom, Beč, 29.5.1877.

113 *** 1877.b: 3

114 HR-AHAZU, XII A 332/19, Krsnjavi Rackom, Beč, 18.12.1876.

115 ŠIŠIĆ, 1929: 117, Racki Strossmayeru, Zagreb, 13.7.1877. O Schmidtovom posjetu Zagrebu u: *** 1877.c: 4





projekta (Sl. 19.-26.). Riječ je zapravo o trećoj varijanti trećega projekta za Akademiju, koja se posebno analizira, s obzirom na to da je po njoj zgrada uvelike izgrađena.¹⁰⁹

I rad na tome projektu dobro je dokumentiran. Nove skice preradio je Bollé do kraja ožujka 1877.¹¹⁰, sredinom travnja Schmidt je potom poslao Melkusu projekte za pročelja te presjek i tlocrt¹¹¹, dok je krajem svibnja iste godine završio *definitivne* projekte.¹¹² O tome su odmah javile i zagrebačke novine, ističući

pritom da je „osnova prekrasna i ako se točno izvede, bit će akademička palača najljepša sgrada u našoj zemlji”.¹¹³

U tom se trenutku pojavio novi problem. Obistinilo se, kako je Kršnjavi upozoravao Račkoga, da će Schmidt podcijeniti troškove izgradnje.¹¹⁴ Iako je Rački od Schmidta tražio da oni ne prijeđu 120.000-130.000 forinti, ispostavilo se, pri Schmidtovom posjetu Zagrebu u srpnju 1877., da će zgrada po novim projektima stajati najmanje 220.000 forinti.¹¹⁵

SL. 22. F. SCHMIDT: UZDUŽNI PRESJEK ZGRADE AKADEMIJE, ARHEOLOŠKOG ODJELA NARODNOGA MUZEJA I GALERIJE SLIKA U ZAGREBU, SVIBANJ-LIPANJ 1877.

FIG. 22 F. SCHMIDT: ACADEMY BUILDING, THE ARCHAEOLOGICAL DEPARTMENT OF THE NATIONAL MUSEUM AND THE GALLERY OF PAINTINGS IN ZAGREB, LONGITUDINAL SECTION, MAY-JUNE 1877

SL. 23. F. SCHMIDT: POPREČNI PRESJEK ZGRADE AKADEMIJE, ARHEOLOŠKOG ODJELA NARODNOGA MUZEJA I GALERIJE SLIKA U ZAGREBU, SVIBANJ-LIPANJ 1877.

FIG. 23 F. SCHMIDT: ACADEMY BUILDING, THE ARCHAEOLOGICAL DEPARTMENT OF THE NATIONAL MUSEUM AND THE GALLERY OF PAINTINGS IN ZAGREB, CROSS-SECTION, MAY-JUNE 1877

SL. 24. F. SCHMIDT: TLOCRT PRIZEMLJA (NAMIJENJENOGA ARHEOLOŠKOM ODJELU NARODNOGA MUZEJA) PREMA PROJEKTU IZ SVIBNJA/LIPNJA 1877.

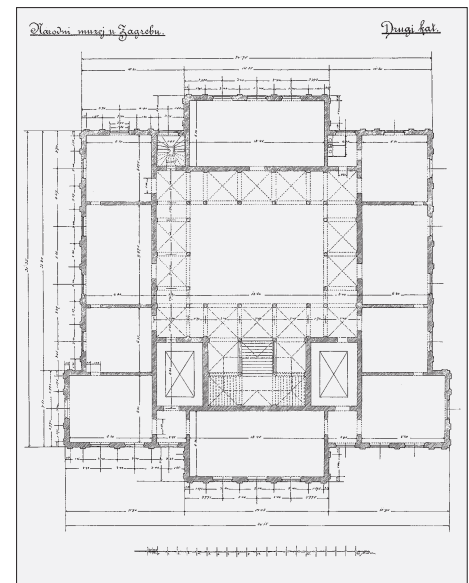
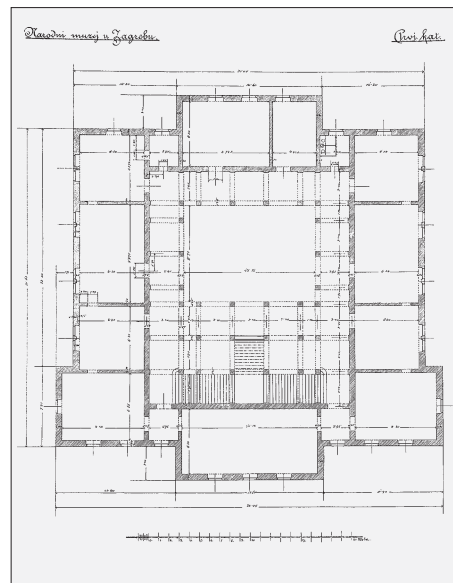
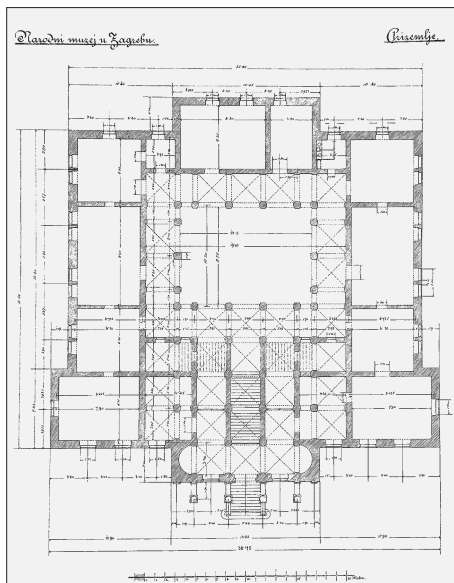
FIG. 24 F. SCHMIDT: GROUND-FLOOR PLAN (INTENDED FOR THE ARCHAEOLOGICAL DEPARTMENT OF THE NATIONAL MUSEUM) ACCORDING TO THE DESIGN FROM MAY/JUNE 1887

SL. 25. F. SCHMIDT: TLOCRT PRVOGA KATA (NAMIJENJENOGA UREDIMA AKADEMIJE) PREMA PROJEKTU IZ SVIBNJA/LIPNJA 1877.

FIG. 25 F. SCHMIDT: FIRST-FLOOR PLAN (INTENDED FOR THE ACADEMY'S OFFICES) ACCORDING TO THE DESIGN FROM MAY/JUNE 1877

SL. 26. F. SCHMIDT: TLOCRT DRUGOGA KATA (NAMIJENJENOGA GALERIJI SLIKA) PREMA PROJEKTU IZ SVIBNJA/LIPNJA 1877.

FIG. 26 F. SCHMIDT: SECOND-FLOOR PLAN (INTENDED FOR THE GALLERY OF PAINTINGS) ACCORDING TO THE DESIGN FROM MAY/JUNE 1877





SL. 27. PRIZEMLJE ATRIJA PALAČE HAZU DOK SE U NJEMU NALAZIO ARHEOLOŠKI ODJEL NARODNOGA MUZEJA, OKO 1903.

FIG. 27 GROUND-FLOOR LEVEL OF THE PALACE ATRIUM IN THE CROATIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS AT THE TIME WHEN IT HOUSED THE ARCHAEOLOGICAL DEPARTMENT OF THE NATIONAL MUSEUM, AROUND 1903

SL. 28. PALAČA HAZU, DANASNIJI IZGLED
FIG. 28 CROATIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS, THE PALACE NOWADAYS



Kako je Strossmayer i dalje inzistirao „da se monumentalna zgrada gradi”¹¹⁶, od projekta se nije odustalo, već se pristupilo daljnjem skupljanju sredstava. I sam je biskup darovao dodatnih 20.000 forinti, pa je uz ovaj novac, pomoć vlade i zajmove koje je dignula Akademija naposljetku zgrada uspjela biti podignuta.

U izvedbeni projekt za palaču Schmidt je unio dodatne promjene u odnosu na projekt s početka 1877., osobito u rješenju prizemlja (Sl. 19.). Prizemlje je povišeno, nesumnjivo kako bi se većim prozorima osigurala bolja osvjetljenost prostorija Arheološkog odjela.¹¹⁷ Nadalje, trijem u rizalitno istaknutom središnjem dijelu pročelja ponešto je pojednostavljen – Schmidt je odustao od izvedbe i punih stupova i pilastara na uglovima rizalita te se odlučio za postavljanje rustike, kao i na prvome katu. Odustao je, nadalje, od postavljanja grbova na rubnim dijelovima rizalita, od nosača baklji na rubovima pročelja te od ograde od kovanoga željeza na terasi iznad trijema, a odlučio se umjesto toga za kamene balustrade. Po izvedbenom je projektu promijenjen i izgled prozora u podrumu Akademije. Umjesto izduženih, Schmidt se odlučio za kvadratične, nešto veće prozore. Nadalje, na zidovima prvoga kata promijenio je rješenje prozora (odustao je od izvedbe segmentnih lukova od opeka), ojačao je rustiku na uglovima, a na drugome katu odustao je od ploča s natpisima na rubnim dijelovima rizalitno istaknutog dijela pročelja (Sl. 20.-21.).

Iako je i za prvu varijantu trećega projekta Kršnjavi istaknuo da je „Plan reduciran [...] što se dekoracije tiče na minimum, još nize se ne može ići ako hoćemo imati monumentalnu sgradu”¹¹⁸, Schmidt je ipak učinio dodatnu redukciju u dekoraciji.

Kršnjavi je prigovarao i proporcijama zgrade, pa je moguće da je stoga izvedbeni projekt predvidio nešto širu građevinu u odnosu na prvu varijantu trećega projekta s početka

1877. „Meni se čini da je širina sgrade na visinu, premalena. ‘Axenweite’ bi se samo povećanjem troška povećati mogao, nek indi Schmidt na drugi način to popravi. Da moje estetično čuvstvo ne vara dokazuje to, što je sgrada za kat povišena, a ostala je jednako duga kao i prije. Učinio sam gg. Arhitektom tu primetbu, ali su ta gospoda ponješto svoje glave, pa ne priznaju rado da su pogriješili. Bollé mi je doduše rekao da će se fačada za koju stopu rasiriti nu ja mislim da bi trebalo više da se postigne liepo razmjerje sa visinom.”¹¹⁹ Arhitekti, međutim, nisu uzavili njegovu dodatnu primjedbu „da su prozori preblizu jedan drugomu. To niti je liepo niti za razredanje slika probitacno. Osobito mi se čini ružno da je uz srednji trakt prozor ko pritisnut. Razširi li se fačada dat će se lahko i prozori razmaknuti ponjesto, pa makar po dva pilastera došla medju prozore mjesto jednoga”.¹²⁰ Povećanje prozora zasigurno bi iziskivalo veće promjene projekta, na što Schmidt i Bollé, nakon svih dotadašnjih promjena, više nisu bili spremni. Arhitekti su, međutim, prihvatili sugestije Kršnjavoga da dio prostorija u Galeriji ima prozore na krovu, kao i da se na tavanu (u mansardi) osigura prostor za slikare.¹²¹

SL. 29. SREDIŠNJI PROSTOR PALAČE HAZU
FIG. 29 CROATIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS, CENTRAL AREA OF THE PALACE



¹¹⁶ ŠIŠIĆ, 1929: 118, Strossmayer Rackom, Rogatac, 17.7.1877.

¹¹⁷ Arheološki odjel Narodnog muzeja u prizemlju je nasao mjesto, čini se, po želji Franje Rackoga jer se radilo o instituciji koja je bila odvojena od Akademije i Strossmayerove galerije slika [HR-HDA-804, Kl, kut. 4, III/2, Racki Kršnjavom, Zagreb, 11.12.1876.; DULIBIĆ, PASINI TRZEC, 2018: 280]

¹¹⁸ HR-AHAZU, XII A 332/20, Kršnjavi Rackom, 13.2.1877.

¹¹⁹ HR-AHAZU, XII A 332/20, Kršnjavi Rackom, 13.2.1877.

¹²⁰ HR-AHAZU, XII A 332/20, Kršnjavi Rackom, 13.2.1877.

¹²¹ HR-AHAZU, XII A 332/20, Kršnjavi Rackom, 13.2.1877.

¹²² STROSSMAYER, 1875.f: 91

¹²³ STROSSMAYER, 1879: 58

¹²⁴ HR-AHAZU, XII A 332/20, Kršnjavi Rackom, Beč, 13.2.1877.

¹²⁵ KNOLL, 1922: 9

U organizaciji prostora između projek(a)ta iz veljače i svibnja/lipnja 1877. također ima stajanih razlika, ali one nisu jako velike. Neobičajena odlika izvedbenog projekta u organizaciji prostora, koja se poslije veoma isticala, predstavlja smještaj stubišta (Sl. 22.-23.) koje je postavljeno u stranu od glavnog ulaza da se omogućiti fizička odvojenost Arheološkog odjela od ostalih institucija smještenih u palači (Sl. 24.-26.). Središnji prostor, kao i na prethodnim projektima, čini staklom natkriven atrij. Izvorno je unutrašnjost zgrade bila dekorativno oslikana, no poslije su modernizacije, na žalost, uklonile ovaj važni sloj izvorne rasčlambe (Sl. 27., 29.).

Glavna karakteristika pročelja prema trećem projektu svakako je upotreba fasadne opeke kao glavnoga materijala (Sl. 28.). Od velikih površina prekrivenih kamenom odustalo se radi uštede. Daleko bi se više uštedjelo da se pribjeglo izvedbi žbukanih pročelja, ali to su odbacili i biskup Strossmayer i Iso Kršnjavi. Biskup je smatrao, naime, odusevljen berlinskim i minhenskim javnim građevinama podignutim s pročeljima od fasadne opeke (osobito berlinskom vijećnicom i takozvanom vladinom zgradom u Münchenu), da se takav tip gradnje treba prenijeti i u javnu i stambenu arhitekturu Hrvatske: „U nas u Zagrebu i Osijeku prave se vrlo dobre opeke, pak da je dovoljno znanja arhitektoničkoga, da je dobrih poznavalaca i risara uresa arhitekturnih, da je kapitala i obrtničke okretnosti, lahko bi se mogli i u nas, barem u Zagrebu i Osijeku, proizvodjati ti detajli, uresi, itd. na veliku našu korist i na ukrašenje naših varoša i domova.”¹²² Uostalom, i svoju je katedralu podigao s tim tipom pročelja, obično zvanim u to doba *Rohbau*. Bio je protivnik primjene skrivanja na pročeljima od kojeg se materijala zgrada gradi, osobito u slučaju većih građevina. „Fikcija se nepristojno sgradi monumentalnoj.”¹²³

Ta su se Strossmayerova razmišljanja izvršno nadovezala na razmišljanja Ise Kršnjavoga koji je krajem 1870-ih i početkom 1880-ih poveo pravu borbu za uvođenje *Rohbau* pročelja u hrvatsku arhitekturu. Kršnjavi je dapače tvrdio da je upravo on nagovorio Schmidta da koristi fasadnu opeku kao osnovni materijal pročelja palače Akademije: „Hvala Bogu, da sam teda negda Schmidta na čisti *Zegelrohbau* sklonuo. Što je trosak pri gradnji možda malo veći, to se pristjednije tim što ne treba svaki čas popravka, čišćenja, etc., a monumentalnost zgrade točno ondje prestaje

gdje *Verputz* počima. Tko ne može sagraditi sasvim iz kamena, taj neka to pošteno i prizna, pa nek ciglom zida, ali neka toga nikakvim tutkalom ne sakrije. Poštenje je i u estetici važno nacelo!”¹²⁴

Bez obzira na to jesu li Strossmayerove želje ili preporuke Kršnjavoga odigrale ključnu ulogu u odabiru materijala, nesumnjivo je da će rješenje pročelja palače Akademije imati snažan utjecaj na zagrebačku arhitekturu krajem 1870-ih i početkom 1880-ih, kada će u gradu biti realizirano nekoliko zanimljivih pročelja izvedenih od toga materijala (Bolléove kurije na Kaptolu i u Novoj Vesi, djelomično mirogojske arkade, zgrada Sokola). Utjecaj će, doduše, biti kratkotrajan, jer će na kraju ipak prevladati tradicija žbukanih pročelja.

ZAKLJUČNE RIJEČI – PALAČA HAZU I JAVNA ARHITEKTURA HRVATSKE 1870-IH I POČETKOM 1880-IH

CONCLUDING REMARKS – THE PALACE OF THE CROATIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS AND THE CROATIAN PUBLIC ARCHITECTURE OF THE 1870S AND THE EARLY 1880S

Nakon godina pripreme palača Akademije konačno je izgrađena od kolovoza 1877. do ljeta 1880., tako da je u njoj prva sjednica Akademije mogla biti održana 11. 10. 1880. godine.¹²⁵ Potres koji će mjesec dana poslije pogoditi Zagreb produžit će proces daljnjega useljavanja u zgradu. Institucija zbog koje je Strossmayer i započeo cijeli projekt – Galerija njegovih slika – bit će stoga otvorena na prvome katu zgrade tek 9. 11. 1884., na treću obljetnicu zagrebačkoga potresa te devet i pol godina nakon darovnice kojom je biskup svoju zbirku, zajedno s 40.000 forinti, darovao Akademiji i Zagrebu. S čovjekom zbog kojega je pokrenuo cijeli projekt, Isom Kršnjavim, prvim ravnateljem Galerije, biskup je u to vrijeme zbog političkih razloga već prekinuo suradnju.

Razočaran situacijom u Hrvatskoj Strossmayer će se od tada početi sve više povlačiti, i to ne samo iz političkog već i kulturnog života zemlje. Djelima koja je realizirao tijekom 1860-ih i 1870-ih, pokazat će se s vremenom, postigao je, međutim, ono što je želio – pokrenuo je svojevrstnu renesansu hrvatske umjetnosti.

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

- ANDERSON, E. (2015.), *Jakob von Falke und der Geschmack*, u: *Klimt und die Ringstrasse* [ur. HUSSLEIN-ARCO, A.; KLEE, A.], *Belvedere*: 23-33, *Beč*
- BOLZONI, L.; PAYNE, A. (2018.), *Introduction*, u: *The Italian Renaissance in the 19th Century. Revision, Revival, and Return* [ur. BOLZONI, L.; PAYNE, A.], *I Tatti Research Series 1*: 9-17, *Firenca*, *Milano*
- BURCKHARDT, J. (1860.), *Die Cultur der Renaissance in Italien: ein Versuch*, *Schweighauser*, *Basel*
- BURCKHARDT, J. (1868.), *Geschichte der Renaissance in Italien*, *Ebner&Seubert*, *Stuttgart*
- BURCKHARDT, J. (1912.), *Geschichte der Renaissance in Italien*, *Paul Neff Verlag (Max Schreiber)*, *Eszlingen a. N.*
- BUTTLAR, A. VON (2014.), *Leo von Klenze. Leben. Werk. Vision*, *Verlag C.H. Beck*, *München*
- CVITANOVIĆ, Đ. (1978.), *Arhitektura monumentalnog historicizma u urbanizmu Zagreba*, „Život umjetnosti”, 26-27: 127-160, *Zagreb*
- DAMJANOVIĆ, D. (2008.), *Iso Kršnjavi i opremanje dakovačke katedrale*, *Zbornik Odsjeka za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 26: 195-219, *Zagreb*
- DAMJANOVIĆ, D. (2009.a), *Dakovačka katedrala*, *Matica hrvatska*, *Zagreb*
- DAMJANOVIĆ, D. (2009.b), *Herman Bollé – izgradnja i opremanje katedrale u Dakovu (1876.-1884.)*, „Croatia Christiana periodica”, 33 (63): 109-127, *Zagreb*
- DAMJANOVIĆ, D. (2013.), *Arhitekt Herman Bollé*, *Leykam international*, *Muzej za umjetnost i obrt*, *Zagreb*
- DOBROVIĆ, L. (1983.), *Graditelji i izgradnja Zagreba u doba historijskih stilova*, *Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske*, *knjiga XXX*, *Zagreb*
- DULIBIĆ, L.; PASINI TRŽEC, I. (2013.), *Strossmayerova galerija starih majstora Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i 'njezina' zgrada*, u: *Muzeji i arhitektura u Hrvatskoj. Zbornik 2. kongresa hrvatskih muzealaca* [ur. GALJER, J.], *Hrvatsko muzejsko društvo*: 34-41, *Zagreb*
- DULIBIĆ, L.; PASINI TRŽEC, I. (2018.), *Strossmayerova zbirka starih majstora*, *HAZU*, *Zagreb*
- EITELBERGER VON EDELBERG, R. (1879.), *Gesammelte kunsthistorische Schriften, II. Band. Oesterreichische Kunst – Institute und Kunstgewerbliche Zeitfragen*, *Wilhelm Braumüller*: 370-404, *Beč*
- HAJKO, P.; KASSALMIKULA, R. (1991.), *Friedrich von Schmidt (1825-1891). Ein gothischer Rationalist*, *Historisches Museum der Stadt Wien*, *Beč*
- HORVAT, R. (1898.), *Akademijska palača*, „Prosvjeta”, 6 (15.3.): 180-184, *Zagreb*

IZVORI

SOURCES

18. HORVAT, R. (1925.), *Akademijaska palača u Zagrebu*, u: *Stari i novi Zagreb. Historičke i kulturno-historičke crtice o Zagrebu* [ur. LASZOWSKI, E.], Braca hrvatskog zmaja: 214-227, Zagreb
19. JAŠO, M.; PAIĆ-VUKIĆ, T. (2011.), *Osnivanje i počeci rada Akademije u dokumentima Arhiva HAZU*, HAZU, Zagreb
20. KNEŽEVIĆ, S. (1994.), *Akademijina palača i njezini trgovci*, „Bulletin Razreda za likovne umjetnosti HAZU”, 1 (60): 35-46, Zagreb
21. KNEŽEVIĆ, S. (1995.), *Zagrebacka zelena potkova*, Školska knjiga, FS, Zagreb
22. KRŠNJAVI, I. (1875.), *Gdje da gradimo galeriju?*, „Obzor”, 149 (3.7.): 1, Zagreb
23. KRŠNJAVI, I. (1917.), *Povijest gradnje akademске palače*, „Savremenik”, XII: 166-171, Zagreb
24. KNOLL, P. (1922.), *Akademijaska galerija Strossmayerova*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
25. LEVINE, N. (2018.), *The Unexpected Fate of the Italian Renaissance in Nineteenth-Century French Architecture*, u: *The Italian Renaissance in the 19th Century. Revision, Revival, and Return* [ur. BOLZONI, L.; PAYNE, A.], I Tatti Research Series 1: 491-508, Firenca, Milano
26. MAROVIĆ, I. (1968.), *Graditeljska obitelj Grahor*, Društvo historičara umjetnosti Hrvatske, knjiga XV., Zagreb
27. MARTINČIĆ, I. (2007.), *Planoteka kabineta za arhitekturu i urbanizam Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, HAZU, Zagreb
28. MARUŠEVSKI, O. (1986.), *Iso Kršnjavi kao graditelj: izgradnja i obnova obrazovnih, kulturnih i umjetničkih objekata u Hrvatskoj*, Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, knjiga 37, Zagreb
29. MENNEKES, R. (2005.), *Die Renaissance der deutschen Renaissance*, Michael Imhof Verlag, Petersberg
30. POPOVČAK, B.; VANĐURA, Đ. [ur.] (2006.), *Strossmayerova donacija. Europska umjetnost od X. do XIX. stoljeća*, HAZU, Strossmayerova galerija starih majstora, Zagreb
31. SMIČIKLAS, T. (1906.), *Nacrt života i djela biskupa J. J. Strossmayera; I. Izabrani njegovi spisi: govori, rasprave i okružnice*, JAZU, Zagreb
32. STROSSMAYER, J.J. (1874.a), *Druga slika u našoj novoj stolnoj crkvi, I.*, „Glasnik Biskupija bosanske i sriemske” (dalje u popisu literature samo Glasnik), 1 (15.1.): 5-7, Đakovo
33. STROSSMAYER, J.J. (1874.b), *Stolna crkva djakovacka, III.*, „Glasnik”, 7 (15.4.): 55-56, Đakovo
34. STROSSMAYER, J.J. (1874.c), *Stolna crkva djakovacka, V.*, „Glasnik”, 9 (15.5.): 70-72, Đakovo
35. STROSSMAYER, J.J. (1874.d), *Stolna crkva djakovacka, VI.*, „Glasnik”, 10 (31.5.): 77-79, Đakovo
36. STROSSMAYER, J.J. (1874.e), *Stolna crkva djakovacka, XI.*, „Glasnik”, 15 (15.8.): 117-119, Đakovo
37. STROSSMAYER, J.J. (1874.f), *Stolna crkva djakovacka, XIV.*, „Glasnik”, 18 (30.9.): 141-144, Đakovo
38. STROSSMAYER, J.J. (1874.g), *Nekoliko rieči o stolnoj crkvi zagrebackoj*, „Katolicki list”, 36 (3.9.): 1-8 (Prilog), Zagreb
39. STROSSMAYER, J.J. (1875.a), *Putopisne crtice, I.*, „Glasnik”, 2 (31.1.): 12-14, Đakovo
40. STROSSMAYER, J.J. (1875.b), *Putopisne crtice, II.*, „Glasnik”, 3 (15.2.): 28-30, Đakovo
41. STROSSMAYER, J.J. (1875.c), *Putopisne crtice, III.*, „Glasnik”, 5 (15.3.): 50-53, Đakovo
42. STROSSMAYER, J.J. (1875.d), *Putopisne crtice, VI.*, „Glasnik”, 8 (30.4.): 75-78, Đakovo
43. STROSSMAYER, J.J. (1875.e), *Putopisne crtice, VII.*, „Glasnik”, 9 (15.5.): 83-85, Đakovo
44. STROSSMAYER, J.J. (1875.f), *Putopisne crtice, VIII.*, „Glasnik”, 10 (31.5.): 89-91, Đakovo
45. STROSSMAYER, J.J. (1875.g), *Putopisne crtice, XI.*, „Glasnik”, 13 (15.7.): 115-116, Đakovo
46. STROSSMAYER, J.J. (1875.h), *Putopisne crtice, XII.*, „Glasnik”, 14 (31.7.): 122-124, Đakovo
47. STROSSMAYER, J.J. (1877.a), *Misli o naših prosvjetnih zavodih*, „Obzor”, 291 (20.12.): 1-2, Zagreb
48. STROSSMAYER, J.J. (1877.b), *Misli o naših prosvjetnih zavodih*, „Obzor”, 293 (22.12.): 1, Zagreb
49. STROSSMAYER, J.J. (1879.), *Velecijenjeni prijatelj*, „Glasnik”, 6 (31.3.): 57-59, Đakovo
50. ŠIŠIĆ, F. (1928.), *Korespondencija Racki – Strossmayer*, Knjiga I., JAZU, Zagreb
51. ŠIŠIĆ, F. (1929.), *Korespondencija Racki – Strossmayer*, Knjiga II., JAZU, Zagreb
52. TARTAGLIA KELEMEN, V. (1973.), *Pisma Izidora Kršnjavoga 1874.-1878.*, „Radovi arhiva JAZU”, II: 157-220, Zagreb
53. WAGNER-RIEGER, R. (1970.), *Wiens Architektur im 19. Jahrhundert*, Österr. Bundesverl. für Unterricht, Wiss. u. Kunst, Beč
54. *** (1875.), *Darovnica za zgradu galerije*, „Obzor”, 75 (3.4.): 1, Zagreb
55. *** (1875.a), *Viestnik*, „Glasnik”, 7 (15.4.): 72, Đakovo
56. *** (1875.b), *Njegova Preuzvišenost g. Biskup Strossmayer u Zagrebu*, „Obzor”, 168 (26.7.): 3, Zagreb
57. *** (1876.), *O galeriji slika*, „Vienac”, 8/15 (18.4.): 256, Zagreb
58. *** (1877.a), *Osnova i gradnja akademické palače*, „Obzor”, 47 (27.2.): 3, Zagreb
59. *** (1877.b), *Gradjevna osnova za akademicku palaču*, „Obzor”, 128 (6.6.): 3, Zagreb
60. *** (1877.c), *Gradj. nadsavjetnik g. Schmidt*, „Obzor”, 159 (13.7.): 4, Zagreb

ARHIVSKI IZVORI

ARCHIVE SOURCES

1. Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb [HR-AHAZU]
2. Hrvatski državni arhiv, fond br. 78, Predsjedništvo Zemaljske vlade [HR-HDA-78, PRZV]
3. Hrvatski državni arhiv, fond br. 804, Kršnjavi, Isidor [HR-HDA-804, KI]
4. Kabinet za arhitekturu i urbanizam Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti [KAU HAZU]
5. Nadbiskupijski arhiv u Đakovu, Crkveni građevni odbor (spisi vezani za gradnju đakovacke katedrale) [NAD, CGO]
6. Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu, Dijecezanski muzej, Zbirka građevnih nacrti [HR-NAZ, DM, ZGN]
7. Wienmuseum, HM, Inv. Nr. 157.080/1-30 (projekt Friedricha Schmidta za palaču Akademije u Zagrebu)

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

- SL. 1., 15.-17. Zbirka g. Jure Gasparca, Zagreb
- SL. 2.-11., 13., 14., 18. Wienmuseum, HM, Inv. Nr. 157.080
- SL. 12., 24.-25. HR-NAZ, DM, ZGN, sign III-33
- SL. 19., 23., 26. HR-AHAZU, fototeka V-23
- SL. 20.-22. KAU HAZU
- SL. 27. Zbirka razglednica mr.sc. Ivana Bogavčića
- SL. 28. Foto: autor, 19.4.2010.
- SL. 29. Foto: autor, 14.5.2013.

SAŽETAK

SUMMARY

DESIGNING THE PALACE OF THE CROATIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS IN ZAGREB (1875-1877)

RENAISSANCE OF THE RENAISSANCE IN CROATIAN ARCHITECTURE

The central palace of the Yugoslav (today Croatian) Academy of Sciences and Arts, situated on Nikola Šubić Zrinski square in Zagreb, is one of the outstanding Historicist public buildings in Croatia. This monumental edifice greatly contributed to the urbanization of the city area where it was built – the eastern side of the so-called Zagreb's Green Horseshoe. In terms of its architectural concept, it is undoubtedly one of the first High Historicist buildings of Croatian architecture.

Several people deserve full credit for its construction: bishop Josip Juraj Strossmayer from Đakovo, canon of the Archdiocese of Zagreb, Franjo Rački – historian and president of the Academy, Iso Kršnjavi – the first Croatian art historian, and the architects Friedrich Schmidt and Herman Bollé. This article attempts to show how bishop Strossmayer developed his idea about the palace design and to analyze the unknown design versions elaborated by the architect Friedrich Schmidt. They are preserved in the Viennese City Museum (Wienmuseum) as a part of his architectural legacy and in a private collection in Zagreb. This research has shown that Schmidt had produced at least three designs for the palace (some in different versions) before he produced the final detailed technical design.

The idea of building a palace was born in Rome in 1875 when bishop Strossmayer and Iso Kršnjavi started their long-standing friendship. They both clearly saw the need to build a palace in order to accommodate the offices of the Yugoslav Academy of Sciences and Arts and house a great collection of bishop Strossmayer's paintings that he decided to donate to the Academy with the aim to "to improve good taste in art" in Croatia. Delighted with Kršnjavi, bishop then decided to support Kršnjavi's nomination for professorship at the University of Zagreb and forge close links between the newly established Department of Art History and his Gallery of Paintings.

Upon his return to Croatia from Rome on March 26, 1875, Strossmayer gave a generous donation to the Academy: his collection of paintings and 40 000 forints (a substantial sum of money at the time) to support the palace construction. Together

with Franjo Rački he started an intensive campaign to persuade the Croatian government (headed by the governor Ivan Mazuranić) and the city authorities of Zagreb (headed by the mayor Ivan Voncina) to support the whole project by granting funds and an appropriate lot for the palace.

Strongly influenced by contemporary tendencies in architecture of the period and especially by the museum buildings he saw on his trips to Central Europe (Pinakoteka in Munich by Leo von Klenze, The Old Masters Dresden gallery designed by Gottfried von Semper, and the Austrian Museum of Art and Industry in Vienna by Heinrich Ferstel), Strossmayer chose Renaissance as an appropriate style for the palace. In view of the fact that the great masters of this style in Vienna were Theophil von Hansen and Heinrich Ferstel, Strossmayer intended to offer the commission to one of these two architects but in the end he opted for Friedrich Schmidt. Bishop knew Schmidt very well since this architect was working simultaneously on the completion of Strossmayer's cathedral in Đakovo and the restoration of St. Mark's parish church in Zagreb (again on Strossmayer's initiative).

Schmidt decided that Italian Renaissance would be an appropriate style for the palace due to the *physiognomy* of the Zagreb City and the character of Strossmayer's collection of paintings consisting of predominantly Italian masters of the 15th and 16th century. His first design for the palace was completed in summer 1875. He envisaged a two-storey building on tall substructures. The ground-floor level was designed to accommodate the offices of the Academy while the first floor was intended for the Gallery of paintings and a state-room.

The first design was specifically adapted to the site, i.e. the lot on the southeastern edge of the Upper town, the plateau on Grič donated by the City of Zagreb in April 1875 as the appropriate site for the Academy palace. However, some representatives from the Zagreb City Assembly fiercely opposed it because they feared that Zagreb would lose its most beautiful promenade. In early 1876 the City decided to offer a more adequate site for this building – Nikola Šubić Zrinski square in Lower town. Accordingly, Schmidt was commissioned to pro-

duce a new design for the palace. His assistant at the time, Herman Bollé, who later became a leading figure of the Croatian Historicist architecture, started to work with him on the new project.

The second design for the Academy palace and the gallery of paintings was completed until August 1876. The building was again conceived as a two-storey structure, yet with entirely different proportions in comparison with the building from the 1875 design. The ground-floor level was designed to accommodate the Academy's offices and the library while the first floor was intended to house the Gallery of paintings following the first project. In order to provide enough daylight, the first floor level was equipped with big arched windows.

But this project was not realized either. The Croatian government was willing to donate 80 000 forints on condition that the palace houses the Archaeological Department of the National Museum. Schmidt (again in collaboration with Bollé) produced the third design version in February 1877. It was approved both by the Academy and the Croatian government with a request for some minor changes such as a modified spatial organization and a more simplified design of the main facade. After Schmidt had completed detailed technical drawings in May/June 1877, construction started in August the same year. The palace was finally built as a two-storey building. The ground-floor level accommodated the Archaeological Department of the National Museum, while the offices, the library and the archive of the Yugoslav Academy of Sciences and Arts were placed on the first-floor. The second-floor housed bishop Strossmayer's Gallery of paintings. The palace was built in Italian Renaissance style with brick facades and partly stone facade cladding. The building was completed in summer 1880. However, the Gallery of paintings was not opened until November 11, 1884, due to the earthquake on November 9, 1880, which did serious damage to the building.

As bishop Strossmayer hoped, the Academy palace set new standards for monumental buildings in the central Zagreb area as well as for other public buildings built on the so-called Green Horseshoe line.

BIOGRAFIJA

BIOGRAPHY

Dr.sc. **DRAGAN DAMJANOVIĆ** rođen je 1978. u Osijeku. Izvanredni je profesor na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, na kojem radi od 2003. Glavni mu je interes vezan za povijest hrvatske arhitekture 19. i 20. stoljeća. Voditelj je projekta Hrvatske zaklade za znanost „Umjetnost i država u Hrvatskoj od prosvjetiteljstva do danas“ (od 2018. godine).

DRAGAN DAMJANOVIĆ, Ph.D., Associate Professor, born in 1978 in Osijek. He has been employed in the Department of Art History at the Faculty of Humanities and Social Sciences University of Zagreb since 2003. Since 2018 he has been head of the project "Art and the State in Croatia from the Enlightenment to the Present" financed by the Croatian Science Foundation.

